

KUR'ÂN-I KERİMDE OKUMA (KIRAAT) LAFIZLARI

Prof.Dr.Seyyid Ahmed Abdülvehid*

Çeviren: Yrd.Doç. Dr. Ali AKPINAR**

GİRİŞ

Yüce Allah'a hamd,varlıkların efendisi Muhammed ve O'nun âl ve ashabına salât ve selâm olsun.

Edebî metinlerdeki dilbilimsel çalışmaları ve onlardan kurallar çıkarma girişimi, "stylistics" (anlatım bilim) denilen ve çağdaş filolojinin özen gösterdiği işlerdendir.

İki asırdan beri dilbilimsel araştırmalar hissedilir bir şekilde arttı ve dil ile edebiyat arasındaki sıkı bağa yönelik çoğaldı.

Hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, bu metinlerin en fasîhidir. Zira O, Arapçanın tanıdığı ilk kitaptır. İlk devir ilim adamları, O'ndan kana kana içti, onu inceleyip araştırdılar. Araştırmacılar, O'nun i'câzı ve olağanüstülüğünün nedenlerini ortaya çıkarmaya, O'nun belağat, fesahat ve beyan inceliklerini gözler önüne sermeye devam ettiler.

Anlam ve terkipte görünen özelliklerin belirginliği sebebiyle bu yüce kitaptaki "**okuma lafızları**" dilcilerin dikkatlerini çekti. Bilinmektedir ki, Hz.Peygambere @ ilk inen âyet, okumayı (kıraat) emreden ayet olmuştur. Bu makalede Kur'ân'ın gizliliklerinden bir kısmını tanımayı amaçlayarak geçmiş bilim adamlarının anlam ve istinbata yardım eden gayretleri ile Kur'ân tabirlerindeki yeni yönleri ortaya çıkaran çağdaş dil çalışma metodlarını ele aldım.

Bu lafızları, dildeki kök harflerine göre gruplandırarak ele almayı uygun gördüm. Araştırmam, bu maddelerden her birinin, onların Kur'ân'daki kullanımına uygunluk arzedecek şekilde gerçekleşmiştir.

Bu lafızların açıklamalarını tefsîr, hadis ve edebiyat kaynaklarından derledik. Yine onları incelerken Arapça sözlüklere, Kur'ân'ın i'râbını yapan eserlere, kıraat ve sarf-nahiv kaynaklarına başvurdum.

Bu araştırmadaki hedefim, bu kelimelerden her birinin ,özellikle kullanıldığı yerleri araştırmak, bu kelimelerin Kur'ân'daki kalıplarını tesbit etmek ve isim olsun, fiil olsun bu kalıpların cümle içerisindeki belirgin özelliklerin ortaya çıkarmak olmuştur.

Allah Teâlâ'dan, Kur'ân diline hizmetle bizi doğru yola ulaştırmasını, hata yapmaktan bizi korumasını ve bu çalışmayı Rızasına uygun kılmasını dilerim. Zira başarıya ulaşmak, ancak Allah'ın tevfiği ile olur. O'na güvenip O'na yöneldim.

LMADDE:Te Le Ve (Telâ) Kökü

Kelimenin kök harfleri , tâ, lam ve vav harfleridir. Bu kök, ittibâ etmek manasınadır.¹"Ona uydum,onu izledim" anlamını verebilmek için bu kök kullanılır.² Daha sonra bu kelimenin anlamı genişleyerek 'okuma'ya delalet etmiştir. Zira okuma işinde cümleleri ve âyetleri izlemek söz konusudur.³ Dilciler, tilâvet kökünün, kıraat anlamına gelmesi konusunda umum-husus ilişkisi hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onlardan bir kısmı, tilâveti ilâhî olsun olmasın her söz için genel olarak kullanılabileceğini savunup bu

* İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi Öğretim Üyesi. Söz konusu makale için Bkz. İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Arap Dili Fakülte Dergisi, 1417,XVI, 127-192.

** C.Ü.İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹İbn Fâris, **Mekâyisü'l-Lüğa**, Kahire, 1969, I, 351.

²el-Fîruzabâdî, **el-Kâmusu'l-Muhît**, Beyrut, 1987, s, 1634.

³İbn Fâris, **age**, I, 351.

görüŖlerine Sa'leb'in Ŗu beytini delil getirmişlerdir:
E«” A€€« €€€« »A İ€EI «€€ € 4

Çoğu dilciler ise, onun sadece ilâhî kitapları okumada kullanılabileceğini söylemişlerdir. *Râğıb el-İsfehânî* bu konuda Ŗu açıklamaları yapar:

"Tilâvet, sadece Allah'ın kitaplarını izlemek için kullanılır. Bu izleme işi bazen okumayı izlemekle olur, bazen de o kitaplardaki emir, yasak, terĐib, terhîb gibi anlamları izlemek, onlara uymak için olur.⁵

Kanaatime göre, İslâm gelene dek tilâvet kökü, okuma anlamına kullanılmamıştır. İslamın yeni anlamlar yüklediği diğer kavramlar gibi. Çünkü câhiliyye dönemine ait hiçbir metinde tilâvet kökünün okuma anlamına kullanıldığına şahit olmadım. Kur'ân-ı Kerim'de ise, tilâvet kökü hem Kur'ân'ı , hem de diğer kutsal kitapları okuma anlamına kullanılmıştır:

"Bana Kur'ân'ı okumam (etlüve) emredildi." (27 Neml 92)

"De ki, Tevratı getirin ve onu okuyun (Fetlûhâ)." (3 Âlu Imrân 93)

Buradan tilâvetin aslî manasının uymak / izlemek olduğu anlaşılır. Bu da İslamın kelimeye yüklediği anlamdır.⁶ kelimenin mecâzî manası ise, kutsal kitapları okumaktır. Dinî kullanım, tilâvetin her çeŖit okuma için genelleştirilmesine izin vermemektedir. İşin ilginç yanı yukardaki *Sa'leb*'in Ŗiirinde olduğu gibi, kelimenin genel kullanımını yok denecek kadar azdır.

Buradan tilâvetin kıraatten daha özel bir mana taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Buna göre, her tilâvet kıraattir, ama her kıraat tilâvet değildir. Nitekim Arapçada €€ –€€ (Senin yazını okudum..) denmez⁷.

TeLeVe kökünün kıraat manasına kullanılması, İslamla birlikte olmuştur dedik. Peki, dilde KaRaE kökünün tilâvet manasına kullanıldığı olmuş mudur? Böyle bir Ŗey söz konusu ise bu, dilin aslından mıdır, yoksa başka diŖ sebeplerle mi oluşmuştur? Ŗimdi bu sorulara cevap arayalım:

Câhiliyyede Arap, KaRaE kökünü tilâvet manasının diŖında kullanmıştır. Onlar şöyle derlerdi: **Á-Á «€Ê«€ €Â** (Deve hiç döl tutmadı.)⁸ KaRaE kökünün ,TeLeVe anlamına kullanılması ise A'ramice'den* etkilenme sonucu olmuştur. Çünkü A'ramice'de kıraat, tilâvet anlamına gelmektedir.⁹

Bu yüzden TeLâ kökü Arapçada KaRaE anlamına gelir. Ama KaRaE'nin TeLâ anlamında kullanılması, Aramiceden alınmadır. Bizim bu konuda söyleyeceklerimiz KaRaE maddesini incelerken ilerde gelecektir.

⁴"ÇirkinliĐi örten sözü işittiler,neredeysse o, kendisine okunanı (yütlâ) yere serecekti." İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1970, XIV, 104. Ŗair burada,kötü bir sözü söyleme/okuma için tilâvet kökünü kullanmıştır.

⁵el-İsfehânî Râğıb, **el-Müfredât Fî Ğaribi'l-Kur'ân**, Kahire, 1906, s, 100; İbn Manzûr, age, XIV,104; el-Firuzabâdî, age, s, 1634.

⁶ Ebû Hâtim, 'tilâvet' kelimesini İslâmî Arap kelimeleri içerisinde anmamıştır. Bkz. Râzî Ahmed b. Hamdân Ebû Hâtim, **ez-Zîne**, Kahire, 1956.

⁷el-İsfehânî.age, s, 100.

⁸İbn Manzûr, age, I, 126.

*Aramice, halen bazı lehçeleri konuşulan yarı ölü Sâmi dilin adıdır. Süryanice, doğu Aramicesinin en büyük koludur. Bkz.**Diyanet islam Ansiklöpediti**, III, 267-268.

⁹Subhî Sâlih, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut, 1965, s, 17, 19.

TeLâ maddesi Kur'ân'da KaRaE'den sonra en çok kullanılan köktür. Şöyle ki; biri mastar, biri ism-i fâil, atmış bir tanesi de fiil kalıplarında olmak üzere atmış üç kere geçmektedir. Şimdi bunları görelim:

a-Mastar Kalıbında Kullanılması:

"Kendilerine kitab verdiklerimiz, onu gerçek bir okuyuşla (Hakka tilâvetih) okurlar.." (2 Bakara 121)

Tilâvet kelimesi geçişli (müteaddi) TeLâ fiilinden mastar olup okuma anlamındadır. Kıraat, kitâbet mastarları gibi "fiâle" mastar kalıbındadır. Bu kalıp genellikle bir meslek ve sanata delalet eden geçişli fiillerde kullanılır. Buna göre tilâvet, kıraat ve kitâbet kelimeleri, sanki öğretilen bir meslek gibidirler.¹⁰

İzlemek (TeBiA) manasına gelen geçişli TeLâ fiilinin mastarı ise, "füûl" kalıbında "Tülûv" olarak gelir.¹¹ Her ne kadar iki ayrı manadaki fiilin, ism-i fâil ve ism-i mefûl kalıpları aynı olsa da mastarları farklı gelmektedir. Burada "tilâvet" ile "tülâvet" kelimeleri arasındaki farkı da belirtmekte yarar vardır: Bunlardan ilki dediğimiz gibi, okuma anlamına mastar, diğeri ise geriye kalan borç anlamındadır.¹² Nitekim kelime, cümle içinde şöyle kullanılır: »€Í €Í ÂÊ Õ (Hakkımdan bir miktar daha kaldı.)¹³

Dilciler ve tefsirciler bu âyette geçen tilâvet kelimesinin açıklaması konusunda farklı görüşler ileri sürdüler. Onlardan kimi, uyma / izleme anlamını verdiler. Bu anlayışa göre âyetin manası şöyle olmaktadır: "O kitaba gerçek anlamda uyarlar ve gereği gibi onunla amel ederler."¹⁴

Kimi, kelimeye okuma (kıraat) anlamı vererek âyeti "O kitabı gerçek bir okuyuşla okurlar" şeklinde anlamışlardır.¹⁵

Ebû Ubeyde, âyeti şöyle anlar: "Onlar kitabın helalini helal, haramını haram kabul ederler."¹⁶

Zemahşerî ise, kelimeye oldukça uzak mecâzî bir anlam yükleyerek âyeti şöyle anlar: "O kitabı hakkıyla okurlar. Yani, Hz. Peygamberin @ özelliklerine dair o kitapta bulunan bilgileri değiştirip bozmadan okurlar."¹⁷

Hz. Ömer bu âyet hakkında şöyle der: "Onlar rahmet âyetine geldiklerinde onu Allah'tan isteyenler, azab bildiren âyete geldiklerinde ise ondan Allah'a sığınanlardır."

Hasenü'l-Basrî'nin âyeti anlayışı ise şöyledir: "Onlar o kitabın muhkemiyle amel eder, müteşabihine olduğu gibi inanır, kendilerine kapalı gelen yerleri de alimlere havale ederler. Zira başarıya ulaştırılan kimseler için ittiba, manaların anlaşılmasıyla gerçekleşir."¹⁸

Âyet hakkında *Gazâlî*'nin açıklaması ise şöyledir: "Gerçek bir okuyuşla Kur'ân'ın tilaveti, dil, akıl ve kalbin ortaklaşa gerçekleştirdikleri eylemdir. Bu birliktelikte dile düşen,

¹⁰Hız. Peygamberin Bedir esirlerinden okuma-yazma bilenlerinin, müslüman çocuklardan on kişiye okuma-yazmayı öğretmesi karşılığı serbest bırakılması şeklindeki uygulaması da kitâbetin bir meslek oluşunu desteklemektedir. Öte yandan vahiy katiblerinin sayısı da kırk üç kişiydi.

¹¹el-Fîruzabâdî, age, s, 1634.

¹²el-Hatîb et-Tebriizî, **Kenzü'l-Huffâz**, Beyrut, 1895, 567, 840; Cevherî, **es-Sıhâh**, Kahire, ty, VI, 2289; İbn Manzûr, age, XIV, 104.

¹³es-Seâlebî, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Elfâz'l-Kur'âniyye**, Kahire, 1984, s, 106.

¹⁴el-İsfehânî, age, 100; Ebû Hayyân, **Tuhfetü'l-Erîb bimâ fi'l-Kurân mine'l-Ğarîb**, Kahire, 1978, s, 57.

¹⁵Bkz. el-Âlûsî, **Ruhu'l-Meânî**, Beyrut, ty, I, 372; Ebû Hayyân, age, s, 57.

¹⁶Ebû Ubeyde **Mecâzü'l-Kur'ân**, Kahire, 1970, I, 53.

¹⁷Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Kahire, 1953, I, 126.

¹⁸el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Kahire, 1934, II, 95-96.

harfleri tertîl üzere hakkını vererek okumak; akla düşen manaları anlamak; kalbe düşen ise, emir ve yasaklardan etkilenip ders almaktır. Böylece dil ağır ağır okur, akıl hükümlere teslim olur, kalb de öğüt alır."¹⁹

Âyetteki **لَهُ عِزٌّ وَكَرَمٌ** ifadesi, öğelerinin yeri değiştirilmiş bir cümledir. Arapça gramer kaidelerine göre, cümlenin "Fiil+ Fâil+ Mefûl ü Bih+ Mefûl ü Mutlak+ Na't" dizisine göre; **لَهُ عِزٌّ وَكَرَمٌ** şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat cümlede na't olan "hakk" kelimesi, mastar olan "tilâvet" kelimesinin önüne geçirilerek ona izafe edilmiştir. Mefûl ü mutlak olarak da mansub okundu.²⁰ Sonuçta öğelerin dizilişi şöyle olmuştur: "Fiil+ Fâil+ Mefûl ü Bih+ Mefûl ü Mutlak+ I.Muzaf ileyh+ II.Muzaf ileyh"

Buna göre "hakk" kelimesinin hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olması da²¹, hal olması da mümkündür. Bu takdirde âyetteki bu yan cümlecik hal cümlesidir. Buna göre mana şöyle olur:

"Onların okuyacaklarını takdir / tahmin ederek onlara kitabı verdik. Çünkü kitab verildiğinde onlar henüz onu okumuyorlardı."²²

b-İsm-i Fâil Kalıbında Kullanılması

Kur'ân'da şu bir âyette de TeLâ kökü ism-i fâil kalıbında kullanılmıştır: "Zikir okuyanlara (et-Tâliyât) yemin olsun ki.." (37 Saffât 3)²³

Âyette geçen "et-Tâliyât" kelimesi, okuma anlamına TeLâ kökünden ism-i fâildir. İlim adamlarının büyük çoğunluğu âyette geçen kelimenin "okuyucular" anlamına geldiğinde birleşmişlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "İster melek, ister insan olsun Kur'ân ve zikir okuyucularına yemin olsun ki!" Bu okuyucuların melek mi yoksa insan mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁴

"Okuyucular"dan maksadın tek başına *Cebraîl* olduğu, meleklerin en büyüğü oluşu ve sürekli askerleri ile birlikte hareket ettiği gözetilerek çoğul kalıp kullanıldığı da söylenmiştir. Yine, söz konusu kelime ile Allah'ın zikrini ve kitaplarını okuyan herkesin kastedilmiş olabileceği de ileri sürülmüştür. Yanısıra bu kelimedenden maksadın, Kur'ân âyetleri veya Peygamberlerin @ kendisi olabileceği de söylenmiştir.²⁵

Kelimenin başındaki "fâ" harfî, tertibe delalet eden atf harfidir. Yemin eden ise, okuyucuların Rabbidir. Aynı âyetteki "zikran" kelimesi, ya ism-i fâil olan "et-Tâliyât" kelimesinin, yahut da bu kelimenin manasından anlaşılan mastarın mefûl ü bihidir. **لَهُ عِزٌّ وَكَرَمٌ** şeklindeki bu son yaklaşım, âyetin manasına daha uygun düşmektedir.²⁶

Burada Kur'ân'ın camid (türememiş) bir kelimeyi değil de, camid ismin özelliklerini de kapsayan müştak (türemiş) bir kelimeyi belîğ bir biçimde kullanmış olması dikkatimizi çekmektedir. Buradan hareketle, ibareye uygun yorumlar ortaya konularak ileri görüşlü ilim sahiplerinin çıkarabileceği inceliklerin anlaşılabilmesi için gayret gösterilmelidir.

¹⁹el-Kastalânî, *Letâifü'l-İşârât*, 1392, I, 327-328.

²⁰el-Ukberî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, Kahire, 1961, I, 61.

²¹el-Kaysî, *Müşkil İ'râbi'l-Kur'ân*, 1984, I, 110.

²²el-Ukberî, age, I, 61.

²³Bkz.el-Âlûsî, age, I, 372.

²⁴es-Suyûtî, *Mu'terikü'l-Akrân*, Beyrut, 1337, III, 103.

²⁵Bkz.Kurtubî, age, XV, 62.

²⁶Kurtubî, age, XV, 62; el-Cemel, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye*, Kahire, ty, III, 527.

TeLâ kökünden türetilmiş ve ism-i mevsûl manasına gelen belirlilik takısı bitişmiş et-Tâliyât kelimesinin, hazfedilmiş camid bir sığanın yerine konulmuş olması, bu mahzûf kelimenin farklı şekillerde takdir edilmesine yol açmıştır. Şüphesiz bu farklı anlayışlar, Kur'ân metninin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Söylediğimiz gibi bunun sebebi camid kalıp yerine, müştak kalıbın konulmuş olmasıdır. Kur'ân'da benzer kullanımlar oldukça fazladır. İşte onlardan biri Nâziât sûresinin şu ilk âyetleridir:

E«€E«“€« €–€«ÆE«€E«‘ « E‘

*Ebû Hayyân*²⁷, ilk âyette geçen "**en-Nâziât**" kelimesi hakkında ileri sürülen yedi ayrı görüş olduğunu söylemiştir. Bunlar melekler, yıldızlar, nefisler, toplumlar, sertçe çekip alanlar, ölümle korkutanlar ve savaş atlarıdır.

İkinci âyetteki "**en-Nâşitât**" kelimesi, melekler, yıldızlar, ölümler, yabani sığırlar ve nefisler diye tefsîr edilmiştir.

Üçüncü âyetteki "**es-Sâbihât**", melekler, yıldızlar, güneş-ay-gece-gündüz, atlar, hesap, deniz hayvanları, gemiler ve ölümler diye açıklanmıştır.

Dördüncü âyette geçen "**es-Sâbikât**" kelimesi ise, genel olarak melekler, gidişatı üstlenenler, yedi yıldız diye anlaşılmıştır.

c-Fiil kalıbında kullanılması:

Telâ kökü, Kur'ân'da üçü geçmiş zaman kipi (mazî), yedisi emir kipi ve elli biri geniş zaman kipi (muzari') olmak üzere toplam atmış bir kere geçmektedir. Muzari' kipinde olanların da üçü, I.tekil şahıs, beşi I.çoğul şahıs, kalanları ise diğer tekil ve çoğul şahıslar için kullanılmıştır.²⁸

Bu üç zaman kalıbında kullanılan TeLâ kökü şu beş manaya gelmektedir:

İzleme / uyma (ittibâ), okuma (kıraat), inme (inzâl), işleme / eylem (amel), aktarma (rivâyet).²⁹ Şimdi bunları teker teker görelim:

1-Kelime, sözlükteki asıl manası olan izleme / uyma anlamına şu iki âyette kullanılmıştır:

"Güneşi izlediğinde (telâhâ) aya andolsun ki !"(91 Şems 2).³⁰

"Kendisini Rabbinden bir şahidin izlediği (Yetlûhü) kimse.."(11 Hûd 17). Âyetteki şahidden maksat Kur'ân'dır. Buna göre mana şöyledir: "Kendisine Allah katından gelen Kur'ân delil olarak onu izlemektedir."

Adı geçen şahidden maksadın *Cebrâil*³¹ yahut *Hz.Ali* olduğu da söylenmiştir.³²

Ragîb el-İsfahânî, âyeti şöyle anlar: "Onu bir şahit izlemekte, yani ona uymakta, onun sözünün gereğini yerine getirmektedir."³³

2-Kelime, okuma manasına pek çok âyette kullanılmıştır. Bunlardan bir kaçını görelim:

²⁷Ebû Hayyân, age,VIII, 419.

²⁸Bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu'cemü'l-Müfehres**, Kahire, ty, TeLeVe Maddesi.

²⁹es-Seâlebî, age, 107.

³⁰Ayette geçen "Telâhâ" kelimesini el-Ferrâ: Ay güneşten ışık aldığı zaman..ez-Zeccâc ise; ay güneş etrafında döndüğü zaman, diye anlar. Bkz. Kurtubî, age, XX, 73.

³¹Ukberî, age, II, 36.

³²es-Suyûtî, age, III, 354.

³³el-İsfahânî, age, s, 100.

*Ayette geçen "Seetlû" kelimesi, beşinci şıkta söz konusu edilen "aktaracağım" anlamına da gelebilir. (Mütercim)

"De ki:Gelin Rabbinizin size neleri yasakladığını okuyayım (etlû)." (6 Enâm 151)
"Onlara Allah'ın âyetleri okunduğunda (tülüye), bu onların imanını artırır." (8 Enfâl 2)
"De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım (Mâ televtühü)." (10 Yunus 16)
"De ki: Size O'ndan (*Zülkarneyn*'den) bir hatıra okuyacağım (Seetlû)." (18 Kehf 83)
"..Bana Kur'ân okumam (etlûve) emredildi.." (27 Neml 92)
"Allah'ın kitabını okuyanlar (yetlûne), namazı ikame edenler.." (35 Fâtır 29)

3-İnme veya yine okuma manasına gelmesi şu âyetlerde söz konusudur:

"Bu söylenenlerei biz sana âyetlerden indiriyoruz / okuyoruz (netlûhü).."(3 Âlu Imrân 58) *Rağıb*, âyette geçen "netlûhü" kelimesini indiriyoruz diye anlamıştır.³⁴

"İman eden bir toplum için *Mûsa* ile *Firavnun* haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle indiriyoruz / okuyoruz (netlûhü)." (28 Kasas 3) *Seâlebî*, âyetteki "netlûhü" kelimesini "indiriyoruz" diye anlamıştır.³⁵

"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana doğru olarak indiriyoruz / okuyoruz (netlûhâ)." (2 Bakara 252) *Dâmiğânî*, âyetteki "netlûhâ" kelimesini "indiriyoruz" diye anlamıştır.³⁶

4-Amel etme yahut okuma manasına gelmesi:

"Onu gerçek bir okuyuşla okurlar (yetlûnehû)." (2 Bakara 121) Bu âyeti *Seâlebî*, "Onun gereğini gerektiği gibi yerine getirirler / yaparlar" şeklinde anlamıştır.³⁷

5-Rivâyet yahut okuma manasına gelmesi:

"*Süleyman*'ın hükümranlığı konusunda onlar, şeytanların aktardıklarına (mâ tetlû) uydular.." (2 Bakara 102) *Rağıb*, âyetteki "tetlû" kelimesinin, şeytanların okuyup aktardıkları şeyleri Allah'ın kitaplarından aldıklarını sanmalarını bildirmek için kullanıldığını söyler. (Zira bu kök ilahi kitapları okumak için kullanılagelmiştir)³⁹

İbn Abbâs, söz konusu âyetteki "tetlû" kelimesinin uymak / izlemek⁴⁰, *Seâlebî* ve *Kaysî*, rivâyet etmek⁴¹, *Ebû Ubeyde*, hikaye etmek ve söylemek⁴², *Dâmiğânî*, yazmak⁴³, *Neysabûrî*, okumak yahut yalan düzmek anlamlarına geldiğini⁴⁴ söylerler.

Söz buraya gelmişken; "Orada herkes geçmişte yaptıklarıyla sınanır (teblû)." (10 Yunus 30) âyetinde geçen "teblû" kelimesinin bu şekilde okunup "sınanmak" anlamına geldiği gibi, "amel defterini okur" anlamına "tetlû" şeklinde de okunduğunu^{45 46} söyleyelim.

³⁴el-İsfehânî, age, s, 100.

*Ayetteki "netlûhü" keimesi, indirmek, okumak manalarına geldiği gibi, beşinci şıkta söz konusu edilen "aktaracağız" anlamına da gelebilir (Müt.)

³⁵es-Seâlebî, age, s, 107.

³⁶ed-Dâmiğânî, *İslâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, 1980, s, 88.

³⁷es-Seâlebî, age, s, 107.

³⁸Osman b. Ebî Şeybe'nin ayetteki "Vettebeû" (uydular) kelimesini "vettebiû" (uyunuz) şeklinde okumuşsa da bu doğru bir okuyuş değildir. Bkz.Hamze b. Hasen el-İsfehânî, *et-Tenbîh alâ- Hudûsi't-Tashîf*, Bağdat, 1967, s, 37.

³⁹el-İsfehânî *Râğıb*, age, s, 100.

⁴⁰İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, Kahire, 1974, I,367.

⁴¹es-Seâlebî, age, 107; Mekki b Ebi Talib el-Kaysî, *el-Umde fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 1984, s, 80.

⁴²Ebû Ubeyde, age, I,48.

⁴³ed-Dâmiğânî, age, s, 36..

⁴⁴en-Neysabûrî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Fürkân*, Kahire, 1970,I, 386.

İncelememiz sırasında, dildeki genel özelliği ile birlikte fiil kalıplarında kullanılan "telâ" kökünün, Kur'ân'da diğer okuma lafızlarından farklı olarak şu iki konuda özel bir şekilde kullanıldığını gördük:

a-Lafzî birliktelik yahut benzeşme sebebiyle kelimedeki "vav" harfinin, "yâ" harfine çevrilmesi. Örnek: "Lâ edrî" ve "Lâ deraytü" kelimelerinde olduğu gibi "Lâ etlî" ve "Lâ teleytü" şeklinde gelmesi...⁴⁷

b-Şu iki nedenden dolayı kelimedeki "vav" harfinin hazfedilmesi:

b1-Sarfdan dolayı: Fiil cemi vavına bitiştiğinde sonundaki vavı düşer."Yetlûne" örneğinde olduğu gibi. Bu kullanım Kur'ân'da yedi yerde geçer.

b2-Nahivden dolayı:Talep cümlelerinin cevabında geldiğinde kelimenin sonundaki vav harfi cezm alameti olarak düşer.Kelime Kur'ân'da da bu şekiyde kullanılmıştır.Enâm 151 de olduğu gibi.

TELEVE FİİLİNİN GEÇTİĞİ CÜMLE KALIPLARI

Arapçayı, kardeş *Sâmî* dillerden ayıran en önemli özellik cümle kalıplarıdır. Çünkü Arapçada, diğer Sâmi dillerin herhangi birisinden daha çok özel ve çeşitli fiil cümle kalıpları vardır.⁴⁸

Örnekler: €«Ê €€€"€ €«Ê € kalıpları.⁴⁹ Bu kalıplarda bazen "Kâne" yerine diğer kardeşlerinin kullanıldığı da olur.

Kur'ân, beş ayrı yerde Televe fiilini bu kalıplarda kullanmıştır. Bunlardan birinde Televe, malum muzari kipinde, zarf ile birlikte gelir: ÊÂ« ÊÊ €Ë ÂÉ (29 Ankebût 48)

Dört yerde ise, mechul muzari kipinde ve câr-mecrûr ile birlikte kullanmıştır: € €«Ê «Í« Í (23 Müminûn 66)⁵⁰

Bu kalıp, geçmiş zaman aralığında olayın devam ettiğini ifade eder.⁵¹ Araştırmacılardan biri, bu kalıbın Kur'ân'da çokça kullanıldığını⁵² sadece Amme cüzünde (Kur'ânın son cüzü) beş yerde bu kalıbın geçtiğini ortaya koymuştur.⁵³

"TeLeVe" KÖKÜNDEN MEÇHUL FİİL KALIBI YAPILMASI

Kur'ânda, bu kökten türetilen fiil kalıplarını inceleyen bir araştırmacı, bu fiilin otuz yerde etken (malum) kalıpta kullanılmış olmasına karşın yirmi dört yerde edilgen (mechul)

⁴⁵el-Kaysî, *el-Umde*, s, 152; Ukberî, age, II, 28.

⁴⁶Söz konusu kelimeyi İbn Kesir, Nâfi', Âsım, Ebû Amr ve İbn Âmir "teblû" diye okurken; Hamza ve Kisâf "tetlû" diye okumuşlardır. Bkz.İbn Mücahid, *Kitâbü's-Seba fi'l-Kıraat*, Kahire, 1405, s, 325.

⁴⁷el-İsfehânî, age, s, 100; İ.Manzûr, age XIV, 104; İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 1990, I, 130.

⁴⁸Bürceştürâsir, *et-Tatavvuru'n-Nahvî*, Kahire, 1981, s, 57.

⁴⁹Mehdî el-Mahzûmî, *Fi'n-Nahvi'l-Arabî Nakd ve Tevcîh*, Beyrut, 1964, s, 148, 156.

⁵⁰Ayrıca Bkz.23 Müminûn 105;28 Kasas 45; 45 Câsiye 31.

⁵¹Mehdî el-Mahzûmî, age, s, 156.

⁵²Hâmid Abdülkadir, *Meâni'l-Mâdî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s, 67-69.

⁵³Mahmud Nahle, *Dirâsât Kur'âniyye fi Cüzi Amme*, Beyrut, 1989, s, 23.

kalıpta kullanıldığını görür. Amacın doğrudan faille ilgili olmayışı ⁵⁴nedenine yönelik olarak Kur'ân, etken kalıp yerine edilgen kalıbı kullanır.

Nitekim bu edilgen kalıpların kullanıldığı yerlerin hepsinde âyetin amacının, âyeti yahut Allah'ın kitabını okuyan faille doğrudan ilgili olmadığı görülür. Amaç söz konusu edilen tilavetin mümin veya kafirler üzerinde oluşan etki, onların verdikleri tepkilerin kısaca bilinmesi ve okuma sonunda elde edilen hukukî yasaların öğrenilmesidir. Şimdi şu örneklerle bakalım:

"Onlara Rahmanın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı." (19 Meryem 58)

"Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: Evet işittik, istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz, bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." (8 Enfâl 31)

"..Okunanların dışında kalan hayvanlar size helal kılındı." (22 Hacc 30)

Bu edilgen kalıpların Kur'ânda kullanılması sadece bu fiille sınırlı değildir. Aynı amaca yönelik olarak pek çok yerde benzer kalıplar kullanılmıştır...

Burada dikkatimizi çeken bir husus da, Televe kökünün edilgen mazi kalıbının tek bir âyette kullanılmış olmasıdır. O da Enfâl sûresi 2.âyetindedir. Buna karşılık kalan yirmi üç yerde kelime edilgen muzari kalıbında kullanılmıştır. Şimdi de bunun nedenini bulmaya çalışalım:

Bunun sebebi, âyetlerin yenilenme ve yeniden oluşuma delalet eden muzari kalıbı kullanılarak yönlendirme, araştırma, hayret ve şaşkınlıkta kalmayı ısrarla istemeyi değişik açılardan gerçekleştirme hedefine yönelik olsa gerektir. Nitekim Allah Teâlâ, ne güzel buyurur:

"Şâyet Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık, şüphesiz onun Allah korkusundan parçalanarak baş eğmiş olduğunu görürdün." (59 Haşr 21)

Burada şu da gözümüzden kaçmamalıdır: Bu kökten bir tek âyette geçen edilgen mazi kipi de aynı şekilde şimdiki zamana ve çokça yenilenmeye delalet etmektedir. Bunu da fiilin başındaki şart / zaman edatı sağlamaktadır.⁵⁵

Televe kökünden geçen edilgen cümleleri incelediğimizde, söz konusu cümlelerdeki öğelerin şu iki şekilde dizildiğini görürüz:

1-Fiil + Nâib Fâil (gizli zamir olarak) + Câr-Mecrûr. On bir âyette bu şekilde gelmiştir. **﴿إِذْ﴾** örneğinde olduğu gibi. (23 Müminûn 66, 105; 45 Câsiye 31)⁵⁶

Bu âyetlerde fiil muzari kalıpta, iki yerde kendinden önce gelen "izâ" zarfı ile; on yerde "alâ" harf-i ceri ve onun mecruru olan zamir ile; bir yerde de "fi" harf-i ceri ve onun mecruru olan bir isimle geçmektedir. Cümleler kendilerinden önceki cümlelerle bağlantılı olarak gelmektedir.

2-Fiil + Câr-Mecrûr + Nâib Fail (isim olarak). On üç âyette de bu şekilde gelmiştir.

﴿إِذْ﴾ örneğinde olduğu gibi.(8 Enfâl 31; 10 Yunus 15; 19 Meryem 73; 22 Hacc 72; 34 Sebe 23; 31 Lokman 7; 46 Ahkâf 7)⁵⁷ bunlardan birinde fiil mazi, diğerlerinde muzari olarak gelmiştir. Bir âyetin dışında bu fiillerin hepsi "izâ" zarfından sonra gelmiş ve hepsinde

⁵⁴Bkz. İbn Mâlik, age, II, 125-126.

⁵⁵Bkz. İbn Mâlik, age, I, 23.

⁵⁶Diğer ayetler için Bkz.4 Nisa 127; 5 Mâide 1; 17 İsrâ 107; 22 Hacc 2; 28 Kasas 53; 29 Ankebût 51; 33 Ahzab 34; 45 Câsiye 8.

⁵⁷Diğer ayetler için Bkz. 3 Alu İmran 101; 8 Enfâl 2; 19 Meryem 58; 68 Kalem 15; 83 Mutaffifin 13.

adı geçen şartın cevabı da zikredilmiştir. Cevap cümlelerinin on biri mazi, biri ise muzari fiil cümlesidir. Bu âyetlerde harf-i cer olarak "alâ" kullanılmış, mecrur ise zamir olarak gelmiş, naib fail ise bir zamire yahut bir isme muzaf olan "âyât" kelimesi olmuştur. Söz konusu cümlelerin hepsi kendilerinden önce geçen cümlelerle bağlantılı ve tekidlenmiş cümlelerdir. Tekid ise, önemine binaen cümlenin câr-mecrur ögesinin öne alınması ile yapılmıştır.

"TeLeVe" KÖKÜNDEN TÜREYEN FİİLİN MÜTEADDİ OLMASI

Kur'ân'da bu kök, mazi, muzari ve emir kalıplarının tümünde ancak müteaddi (geçişli) olarak kullanılmıştır. Bu kullanım da şu üç şekilde kendisini göstermektedir:

1-Fiil + Fâil + Mefûl ü Bih.

Altı âyette bu dizin üzere geçmektedir. Örnek: $\text{€€€} \llcorner$ (2 Bakara 44) ⁵⁸

Bu şekildeki kullanımların üçünde fiil muzari, üçünde emir kalıbında gelmiştir. Fâil, dört yerde gizli zamir, iki yerde bitişik zamir olmuştur. Mefûl ise, iki yerde isim, üç yerde sıla cümlesi, bir yerde ise bitişik zamir olmuştur.

2-Fiil + Mefûl ü Bih (düşmüş) + Fâil + Câr-Mecrûr.

Örnek: $\text{€} \llcorner \gg \text{€€} \llcorner \text{Ä} \llcorner \text{€€} \llcorner \llcorner \text{€}'$ (2 Bakara 102) Âyetteki "mâ", ism-i mevsul olup âidi hafzedilmiştir. Takdir $\text{Ä} \llcorner \text{€}$ ⁵⁹ olup zamirin mercii ise "sihir" kelimesidir. Cümlede mazi yerine, gelecek zaman kipi kullanılmıştır. ⁶⁰ *Kûfe* ekolüne göre mana: $\text{Ä} \llcorner \text{€} \llcorner \text{€}$ şeklindedir. ⁶¹

Âyetteki muzari fiilin mazi manasına geldiği de söylenmiştir. Nitekim Arapçada bu şekil kullanımlar çoktur. *Ziyâd el-A'cem*'in şu beytinde olduğu gibi:

$\text{€} \llcorner \text{€} \text{Ö} \text{Ä} \llcorner \text{€} \gg \text{€} \llcorner \text{Ä} \llcorner \text{€}$ ⁶² Beytin ikinci mısrasında geçen muzari fiil, mazi anlamında kullanılmıştır.

Söz konusu âyetin $\text{€€} \llcorner \text{Ä} \llcorner \text{€€}$ kısmı "Süleyman'ın saltanat zamanında" şeklinde anlayanlar olmuştur. Bu anlayışa göre ibaredeki "alâ" harf-i ceri "fi" manasına gelmektedir. Yanısıra âyetteki $\text{€} \llcorner$ kelimesinin "yalan düzme" anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Nitekim $\text{€€€} \llcorner \text{€€€} \llcorner \text{€€€}$ örneğinde geçen fiil "alâ" harf-i ceri ile müteaddi yapılmıştır. Bu ikinci anlayış daha doğrudur. Zira *Basra* ekolüne göre, fiillerde yorum yapmak, harflerde yorum yapmaktan daha iyidir.

Her iki anlayışa göre de, "TeLâ" fiili, "alâ" ile müteaddi olunca, mecrurun okunabilen bir şey olması gerekir. $\text{€€} \llcorner \text{€€} \llcorner \text{I}$ (Zeyd'e Kur'ân okudum) örneğinde olduğu gibi. Halbuki âyette geçen mülk okunabilen bir şey değildir. Halbuki tilavetin okuma yahut izleme anlamına gelmesi de hemen hemen aynıdır. ⁶³

⁵⁸Diğer ayetler için Bkz. 3 Alu Imran 93; 6 Enâm 151; 18 Kehf 27; 27 Neml 92; 29 Ankebût 45.

⁵⁹el-Cemel, age, I, 85.

⁶⁰el-Ukberî, age, s, 54; İbnü'l-Enbârî, *el-Beyân fi-Ğaribi İ'râbi'l-Kur'ân*, Kahire, 1969, I, 113.

⁶¹İbn Atıyye, age, I, 367.

⁶²"Kabrinin etrafını göz yaşlarıyla sula. Andolsunki o. kan kardeş ve kurbanlar olmuştur." İbnü'l-Enbârî, age, I, 113.

⁶³el-Ferra, *Meâniyü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, I, 63; el-Ukberî, age, I, 54; el-Âlûsî, age, I, 337-338; el-Cemel, age, I, 85.

3-Fiil + Fâil + Mefûl + Diğer Ögeler.

Yedi âyette bu şekilde geçmektedir. Örnek: È €ËÁ« € (2 Bakara 252; 3 Alu Imran 108; 45 Câsiye 6)⁶⁴

Bu şekildeki kullanımların birinde fiil, olumsuzluk mâ'sından sonra mazi olarak gelmiş, kalanlarında ise muzari kalıbında gelmiştir. Altı yerde fail açık, birinde ise gizli zamir olmuştur. Yine altı yerde mefûl, bitişik zamir; bir yerde ise isim olarak gelmiştir. Diğer ögelere gelince, bir yerde sıfat, bir yerde mefûl-ü mutlak, diğer yerlerde ise sıfat yahut hal cümlecikleri olarak gelmişlerdir.

4-Fiil + Fâil +Câr-Mecrur + Mefûl ü Bih.

Bu dizin, on altı yerde geçmekle en çok kullanılan şekildir. Örnek: I €E« €€I (2 Bakara 151)⁶⁵

Bu yerlerden on üçünde fiil muzari, üçünde emir olarak gelmiştir. Fail ise, ististasız hepsinde gizli zamirdir. Câr-mecrûr ise,"alâ" harfine bitişik zamirden oluşmaktadır. Mefûl ise⁶⁶, on beş yerde isim, bir yerde ise, ism-i mevsul ve sılası olmuştur.

Bu şekildeki cümlelerin hemen hepsi tekid ifade etmektedir. Çünkü câr-mecrur, mefûlden önce gelmiştir. Burada üç cümle var ki, onlarda iki tekid ifadesi birlikte geçmektedir. Bunlardan biri takdim, diğeri ise zaid harf-i cer ile mefulün mecrur olarak gelmesidir. Şimdi de bunları görelim:

1- EA« €E« (10 Yunus 61) Cümlenin câr-mecrurdan önce gelmesi gereken mefulü "Kur'ân" kelimesidir. Fakat tekid için, câr-mecrur önce gelmiştir. Aynı şekilde mefulün başına gelen harf-i cer zaid olup tekid için gelmiştir.⁶⁷

2- EA« €E €E« A . (29 Ankebut 48) Bu âyette de, "kitâb" kelimesi meful olup başındaki herf-i cer tekid için gelmiş zaid harfdir. Câr-mecrur ise, ya "Kitab" kelimesinden hal, yahut fiilin câr-mecruru olup tekid için mefulden önce gelmiştir.⁶⁸

3- E €E« €€I€ A (28 Kasas 3) *Ahfeş'e* göre âyette geçen "min" harf-i ceri tekid için gelmiş zaid bir harfdir.⁶⁹ Buna göre "nebe" kelimesi de mefuldür. *Ukberi* , hazfedilmiş "şey'en" kelimesi olduğunu ileri sürmüştü de, ilk görüş daha doğrudur.

Çıkan sonuç ise, konumuz olan fiilin mefulünün başına gelen "min" harf-i ceri, bu üç örnekteki gibi zaid olarak kullanılmaktadır. Bu çıkarım, dilcilerin "KaRaE fiilinin başına gelen "bâ" harf-i ceri zaidir" sözüne bir ilavedir.⁷⁰ Bu üç kullanımla ilgili değerlendirmelerime son verirken şunları söyleyebilirim:

1-TeLeVe kökünden türemiş bu şekildeki geçişli fiil cümlelerinin başlangıç cümlesi olan altısı hariç, kalan hepsi kendinden önceki cümlelerle bağlantılıdır.

⁶⁴Diğer ayetler için Bkz. 2 Bakara 121; 3 A.Imran 258; 10 Yunus 16; 98 Beyyine 2.

⁶⁵Diğer ayetler için Bkz. 2 Bakara 129; 3 Â.Imrân 164; 5 Maide 27; 7 Araf 175; 10 Yunus 61, 71; 13 Ra'd 30; 18 Kehf 83; 28 Kasas 3, 45, 59; 29 Ankebut 48; 42 Şuara 79; 62 Cuma 2; 65 Talak 11.

⁶⁶Söz konusu mefuller: «I« E« E»« kelimeleri olarak gelmişlerdir.

⁶⁷el-Ukberi, age, II,30.

⁶⁸el-Ukberi, age, II,

⁶⁹el-Ukberi, age, I, 212-213.

⁷⁰Ebû Ali el-Fârîsi, *el-İzâh*, Kahire, 1969, s, 171; es-Suyûti, *Hemu'l-Hevâmi*, Kahire, 1337, I, 167.

2-Altı cümleden beşi de yukarda üçüncü şıkta açıklanan 'Fiil + Fâil + Câr-Mecrur + Meful' kalıbına girmektedir. Örnek: **لَعَلَّ كُنَّا** (10 Yunus 71)⁷¹ Bu beş cümlelerin dördünde fiil, emir; birinde ise muzari kalıbında gelmiştir. Yine bunların dördünde fiilden önce başlangıç vavı gelmiş, birinde ise fiilden önce hiç bir kelime gelmemiştir. Bu cümlelerin hepsinde fail, gizli zamirdir.

3-Kendinden önceki cümlelerle bağlantılı olmayan bu cümlelerden diğeri ise, birinci şıkta açıklanan 'Fiil + Fail +Meful' kalıbında gelmiştir. O da şu âyettir: **لَعَلَّ كُنَّا** (29 Ankebut 45). Bu âyette, başında bir şey bulunmayan fiil emir kipinde, fail gizli zamir, meful ise ism-i mevsul ve onun sılasıdır.

4-TeLeVe kökünden türetilen bu kullanımların hepsinde tezkir-te'nis (erkeklik-dişilik) konusunda fiil ve fail birbirine uymaktadır.

TeLeVe KÖKÜ İNCELEMEMİZDEN ÇIKAN SONUÇLAR

1-Etken olsun edilgen olsun fiil, çokça "alâ" harf-i ceri ile birlikte kullanılmıştır. Burada "fiil, diğ er harf-i cerlerden biriyle değil de niç in özellikle bu harf-i cerle kullanılmıştır?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Kanaatimize göre bunun sebepleri ş unlar olabilir:

1a-Yukarda da söylediğimiz gibi TeLeVe kökü, Kur'ân'da beş anlamda kullanılmıştır. Fakat bu fiil "alâ" harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında sadece "okuma" anlamına gelmektedir. Bu harfle birlikte kullanılmadığında ise, "okuma" anlamına gelebileceği gibi, izleme / ittiba anlamına da gelebilmektedir.

1b-Söz konusu harf-i cerin asıl manası "istila"(üzerine çıkmak)dır. Kimi dilciler, bu harfin yalnız bu manaya geldiğini ileri sürerken; kimi onun başka manalara gelebileceğini de söylemişlerdir.⁷²

1c-Adı geçen harf-i cerin diğ er harf-i cerlerden ayrıldığı belirgin bir yanı vardır.Herşeyden önce bu harf kimi zaman isim, kimi zaman fiil, bazen de harf olarak kullanılabilir. Harf olarak kullanılmasına örnek: **لَعَلَّ كُنَّا** .İsim olarak kullanılmasına örnek: **لَعَلَّ كُنَّا** (onun üstünden) burada "fevka" manasına isim olarak kullanılmıştır. Fiil olarak kullanılmasına örnek:⁷³ **لَعَلَّ كُنَّا***

Burada TeLâ fiilinin "alâ" harf-i ceri ile kullanılması gereken **لَعَلَّ كُنَّا**-gibi fiillere katılması mümkün ise de, "alâ" harf-i cerinin başka bir harf-i cerle yer değiştirmesinin kesinlikle imkansız olduğu görülmektedir. Bu da fiilin, bu harf-i cerle çok özel / ince bir manayı yerine getirdiğini ortaya koymaktadır.

2-TeLeVe fiili Kur'ân'da harf-i cersiz geçişli olabilmektedir. Çünkü o geçişsiz (lâzım) olarak hiç kullanılmamıştır. Nitekim aynı fiilden harf-i cersiz olarak ism-i meful de türetilmektedir. **لَعَلَّ كُنَّا** (Kur'ân okunanların en iyisidir)⁷⁴ örneğinde olduğu gibi.

⁷¹Ayetler için Bkz. 5 Maide 27; 7 Araf 175; 28 Kasas 3; 42 Şuara 69.

⁷²el-Murâdî, **el-Cinnîyyü'd-Dâni fi-Hurûfi'l-Meânî**, Haleb, 1971, s, 104; el-Mâligî, **Rasfû'l-Mebânî**, Dimeşk, 1975, s, 372.

⁷³Bkz. İbn Yaîş, **Şerhu'l-Mufassal**, Kahire, VIII, 29.

* Metinde fiil birinci babdan gösterilmiş ise de, birinci babdan gelen fiilin mazisi elifle yazılır. Halbuki üçüncü babdan gösterilseydi daha doğru olurdu. (Müt.)

⁷⁴ez-Zemahşerî, **Esâsü'l-Belâğa**, Beyrut, 1993, s, 64.

Yine fiile zarf ve mastar dışında, kendinden önce geçen bir isme giden, meful makamında bir zamir de bitişebilmektedir. Örnek: «€«Í (Okuduğum âyet..). Üstelik bu fiilin konuşmaya delalet etmesi, onu bir dinleyicinin bulunmasına muhtaç kılmaktadır.

3-Tilavet, bazen söz söyleme yerinde kullanılabilir. Bu yüzden *Kûfe* ekolünün "cümle sözün içerdiği mananın tümünü hikaye eder" şeklindeki görüşüne göre, cümlede kullanılması uygun düşmektedir. Şimdi şu örneğe bakalım: €€ €«€Ë« « € Â« (6 Enam 151). Âyette geçen "mâ" soru edatı kabul edildiğinde ⁷⁵ "harrame" fiilinin mefulü olmakta, "mâ"dan sonra gelen cümle de "etlû" fiilinin mefulü olmaktadır.Çünkü burada tilâvet fiili söz söyleme makamında kullanılmıştır.⁷⁶

TeLâ fiiline, câr-mecrur taalluk ettiğinde de aynı kural işletilebilir. Söz gelimi €« »€€« A« €€« €€» (2 Bakara 102) âyetinde câr-mecrur ,"söz düzme" anlamına gelen "tetlû" fiiline taalluk etmektedir.⁷⁷

II.MADDE:DeRaSe KÖKÜ:

Bu kök, sözlükte pek çok manaya gelir. İşte onlardan bir kaçı:⁷⁸

a-Silmek, mahvetmek. Bu manada bu fiil, geçişli ve geçişsiz olarak kullanılır.

Örnek: — " «€ (Resmi sildi.); — " A « (Rüzgar onu mahvetti.)

b-Hayız görmek. Örnek: — " «€ (Kadın hayız gördü.)

c-Ezmek, dövmek.Örnek: — " «€ (Buğdayı harmanda dövdü.)⁷⁹

d-Eskitmek.Örnek: — " «€ (Elbiseyi eskitti.)

e-Boyun eğdirmek.Örnek: — " «€ (Hayvanı boyun eğdirdi.)

f-Okumak. Örnek: — " «€€ (Kitap okudu.)

Tüm bu manaların tek bir noktada örtüştüğünü söyleyebiliriz.O da, olayı üstlenmek ve onu tekrarlamaktır. Sözgelimi, mahvetmek, hayız görmek, ezmek ve boyun eğdirmek söz konusu olayların peşpeşe tekrarlanmasını gerektirir. Bu yüzden *Zemahşeri*, bu kökün hakiki manasında "tekrarlamak" olduğunu, tekrarın olmadığı manaların ise mecaz olduğunu savunur.⁸⁰

Okuma fiili de tekrara delalet eden bir eylemdir. Okuyucu, öğrenebilmek için harf, kelime ve cümleleri tekrarlar durur. Çünkü okumaktan kasıt öğrenmektir. *Ragıb* şöyle der: " — " «€" cümlesi 'ezberlemekle onu elde ettim / öğrendim' anlamındadır. Bu ise ancak onu sürekli tekrarlamakla mümkündür.⁸¹

Esmâî, okuma anlamına "diraset"in DeRaSe kökünde bulunan ezme-dövme manasından alındığını ve sanki okuyucunun cümleleri, diliyle öğüttüğünü söyler.⁸²

⁷⁵Söz konusu "mâ"nın ism-i mevsul ve mastariyye olması da mümkündür. İsm-i mevsul olarak algılanması en doğru olandır.

⁷⁶el-Âlûsî, age,VIII,53; el-Cemel, age, II, 186-187.

⁷⁷el-Ukberî, age, I, 54.

⁷⁸İbn Manzûr, age, VI,79; el-Fîruzabâdî, age, s, 701.

⁷⁹Bu anlamda kullanımın Yemâniyye dilinde olduğu da söylenmiştir. Bkz.Cemil Said, **Mu'cemü Lüğâti'l-Kabâil ve'l-Emsâr**, 1398, I, 96.

⁸⁰ez-Zemahşeri, **Esâsü'l-Belâğa**, s, 186.

⁸¹el-İsfehânî, age, s, 241.

⁸²el-Âlûsî, age, VII,249.

Ebu'l-Heysem ise, okuma anlamına gelen dirâset'in kelimeye bulunan 'elbiseyi eskitmek' manasından alındığını, okuyucunun da kelimeleri okuya okuya eskittiğini söyler.⁸³

Kanaatimize göre dirâset kelimesi, İslam ile yeni bir anlam kazanmıştır. Çünkü İslam öncesi kelimenin okuma anlamına kullanıldığını bilmiyoruz. Bu yüzden, dirâsetin İslamdaki manası okumaktır.

Söz konusu kök, Kur'ân'da bir kere mastar, iki kere özel isim (İdris), beş kere fiil kalıbında olmak üzere sekiz yerde kullanılmıştır. Şimdi bunları görelim:

1-Mastar Olarak kullanılması:

ÆÆË«Ë €Ë« † ..Doğrusu biz, onlara indirileni okuyup anlamaktan (dirâset) gafildik..3 (6 Enam 156)

Âyetteki dirâset, DeRaSe kökünden türemiş olup kıraat, tilavet, kitabet gibi mastardır. Aynı kökten mastar "ders" olarak da gelir.⁸⁴ âyette geçen söz konusu kelime, okuma manasındadır. *Ferra*, kitabı okuyup anlamaları⁸⁵, *Zemahşeri*, okumaları⁸⁶, *Âlûsî*, bizim dilimizde olmadığından ondaki kurtuluşumuzu sağlayacak şeyleri anlamamız söz konusu değil, o yüzden onun ne olduğunu anlamıyoruz gerekçesiyle, ona iltifat etmemeleri⁸⁷ diye anlamışlardır.

Söz konusu ibarenin başındaki "in", *Basra* ekolüne göre, şeddeli "inne"den tahfif edilmiş olup ismi, gizli zamirdir. Buna göre mana "Şüphesiz biz(«Ë»), onların dirâsetinden gafildik" şeklindedir. *Kûfe* ekolüne göre ise "in" olumsuzluk bildiren edat olup mana şöyledir: "Biz onların dirâsetinden ancak gafildik".⁸⁸ Bu iki görüşü aktardıktan sonra *Zemahşeri* şöyle der:

Burada asıl olan dilcilerin yaptığı gibi "in"i, "enne"den tahfif edilmiş kabul edip "enhü künnâ" şeklinde bir şân zamiri takdir etmektir. Çünkü dilcilere göre, tahfif edilmiş "inne"den sonra fiil cümlesi gelirse, o zaman o, isimde ve zamirde amel etmez.⁸⁹

Tahfif edilmiş "inne" ve onun haberinin başına gelen fârika (ayıraç) lamı hakkında dilcilerin uzun açıklamaları vardır. Fakat burası o ayrıntılara girme yeri değildir.⁹⁰

Âyette mastar, mefulüne muzaf olmuştur. Muzaf ileyih olan zamir, manası dikkate alınarak âyette geçen "et-Taifeteyn" kelimesine racidir. Tıpkı şu âyetteki gibi: E«E «j€ «E AE «€A AEII (49 Hucurat 9) (Âyetteki "iktetelû" fiili, kendinden önce geçen "ettâifetân" (iki taife) kelimesinin manası gözetilerek ikil değil, çoğul gelmiştir.)

Konumuz olan âyette iki taifeden kasıt, yahudi ve hristiyanlardır. Bu konuda başka görüşler de vardır.⁹¹

2-Özel İsim Olarak Kullanılması:

⁸³Aynı yer.

⁸⁴el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, Kahire, 1977, DeRaSe maddesi.

⁸⁵el-Ferra, age, I, 244.

⁸⁶ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, Kahire, 1953, II, 64.

⁸⁷el-Âlûsî, age, VIII, 61.

⁸⁸el-Kaysî, age, I, 278.

⁸⁹ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, II, 64.

⁹⁰Bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih*, Beyrut, ty, I, 230-232.

⁹¹Bkz. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhîr*, Kahire, 1978, VIII, 111; Kurtubî, age, XVI, 315-316.

Kur'ân, DeRaSe kökünden türemiş *İdris* kelimesini, bir peygamberin özel ismi olarak kullanmıştır. Söz konusu kelimenin kökü hakkında dilciler ve tefsirciler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki:

"O, Allah'ın kitabını çokça okuduğu için '*İdris*' diye isimlendirilmiştir" diyenler vardır.⁹²

Vehb b.Münebbih, kelimenin Süryanice olduğunu söylerken, kelimenin okuma manasına DeRaSe kökünden türediğini savunanlar da olmuştur.⁹³

Zebidî, İdris kelimesinin DeRaSe kökünden türetildiğine dair görüşün bir kuruntudan ibaret olduğunu söylemiş ve kelimenin Arapça olmadığını (a'cemi) savunarak şunları söyler: "İdris kelimesi çoklarının sandığı gibi DeRaSe kökünden türemiş değildir. Aksine o, Peygamberimizin @ kırk dördüncü dedesi olan ve ismi *Hanûh* yahut *Ehnûh* olan *İdris* peygamberin ismi olup a'cemi bir kelimedir."⁹⁴

Kur'ân'da bu kelime şu iki âyette geçmektedir: 19 Meryem 56 ve 21 Enbiya 85 .

3 Fiil Kalıbında Kullanılması:

Kur'ân'da iki yerde mazi, üç yerde muzari kalıbında olmak üzere, adı geçen kelime beş yerde fiil kalıbında kullanılmıştır.

a-Mazi kalıpları:

Kur'ân, DeRaSe kökünü iki yerde, geçmiş zaman kipinde kullanmıştır. Bunlardan birinde fiil, faili zamir olarak mefulsüz bir şekilde geçmekte; diğerinde ise faili cemi vavı olmak üzere mefulüyle birlikte geçmektedir.

Söz konusu kalıp, hakkında gelen ve manalara yansıyan pek çok kıraat farklılıkları ile dikkat çekmektedir.Şimdi bunları görelim:

a1- **ĖĖ-ĖĖ Ė' -Ė «ĖĖĖĖ»** (6 Enam 105). *Ebu Hayyan*'ın da belirttiği üzere âyetteki 'Deraste' kelimesinde on üç kıraat (farklı okuyuş) vardır.⁹⁵ İşte bunlardan bir kaç:

a1.1-*Nâfi'*, *Âsım*, *Hamze* ve *Kisâi* kıraati: "Deraste" (okudun öğrendin) şeklinde.⁹⁶

Ebu Ubeyde, kelimeyi "denendin" ⁹⁷; *İbn Kuteybe*, "kitapları okudun"⁹⁸; *Ferra*, "yahudilerden öğrendin"⁹⁹ manasına anlamışlardır. *Taberi* de, "okudun" anlamı vererek aynı kıraati seçmiştir. Nitekim müşrikler Peygamberimize @ "sen onu önceden okudun" diyorlardı.¹⁰⁰

a1.2-*İbn Âmir* kıraati: "Derastet" şeklinde olup¹⁰¹ bu okuyuşa göre kelime eskidi, sildi, kesildi¹⁰² manalarına gelir. Söz konusu âyetteki bu fiilin faili, "âyât" kelimesine dönen gizli zamirdir.Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Açıkladığımız âyetlere, eskimiş şeyler demeleri için, onları işte böyle tafsil ediyoruz.."

⁹²İbn Manzur, age, VI, 80.

⁹³es-Suyutî, **Mu'terakü'l-Akran**, I, 519-520.

⁹⁴ez-Zebidi, **Tâcü'l-Arûs**, Kahire, 1360, age, IV, 149.

⁹⁵Ebu Hayyan, **el-Bahr**, IV, 197.

⁹⁶İbn Mücahid, age, s, 264.

⁹⁷Ebu Ubeyde,age, I, 203.

⁹⁸İbn Kuteybe, **Tefsîru Ğaribi'l-Kur'ân**, Kahire, 1958, s, 157.

⁹⁹el-Ferra, age, I, 349.

¹⁰⁰et-Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, Beyrut, 1978, VII, 204.

¹⁰¹İbn Mücahid, age, s, 264.

¹⁰²el-Ferra, age,I,349; el-Kaysî,**Müşkil**, I, 246; İbn Kuteybe, age, s, 157.

a1.3-İbn Kesir ve Ebû Amr kıraati: "Dâreste" şeklindedir.¹⁰³ Bu okuyuşa göre mana şöyledir: ".Sen yahudilerle, onlar da seninle mücadele ettiler."¹⁰⁴ Aynı kıraate göre İbn Abbas, âyeti şöyle yorumladı: "Sen yahudilere okudun, onlar da sana okudular."¹⁰⁵ Rağîb, "Ehl-i kitabla yarıştın."¹⁰⁶ Ukberî, "Ehl-i kitabla karşılıklı okudun / müzakere ettin."¹⁰⁷ diye anlamışlardır.

Daha başka kıraatler de vardır¹⁰⁸: "Düriset" (okundu), "Deruset" (eskidi), "Dûriset" (karşılıklı okundu) bunlardan bir kaçıdır.

Çoğunluğun kıraati olan ilk okuyuş şekline baktığımızda, cümlenin şu şekilde kurulmuş olduğunu görürüz: Fiil + Fail + Gizli Meful.

Buna göre fail, fiile bitişmiş zamir (ikinci tekil şahıs), icazdan dolayı gizlenmiş olan meful ise "yahudi kitapları" yahut "yahudilere" anlamına (€ » «€IAE^a €) kelimeleridir.Cümle nasb mahallinde olup megûl ü kavf (söylenen söz) dir. €I€€ fiilinin başındaki "lam" ise, dilcilerin sayrûret (dönüşümlülük) lamı¹⁰⁹ dedikleri harftir.Tıpkı şu âyette olduğu gibi: €I€€€ €AA (28 Kasas 8)

Örnek verdiğimiz söz konusu âyet, Hz.Musa'yı denize atılmış bir halde bulup alan Firavn ailesinden bahsederek ilerde o çocuğun kendilerine düşman ve keder nedeni olacağını bildirmektedir. Halbuki onlar çocuğu alırken, kendilerine düşman olsun diye almamışlardı. Fakat durum ilerde düşmanlık ve kedere dönüşecekti..

"Âyetler, onların ders almışsın demeleri için mi tasrif edildi" diye bir soru yöneltilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Onları "okumuşsun" demeye götüren şey, âyetlerin tilavetidir, tasrihi değil.¹¹⁰

a2- € – "€« Å« €IA (7 Araf 169)

Âyetteki "derasû" kelimesinin manası "okumaya devam ettiler"dir. "İçindekilerle amel etmeyi terkettiler" diye de anlaşılmıştır.¹¹¹

Ebû Ubeyde, kelimeyi; kitapları okumak, ezberlemek ve onları anlamak, diye yorumlar.¹¹²

Söz konusu kelime, "iddârasû" diye de okunmuştur. Bunun asıl kalıbı ise "tedârasû" dür.¹¹³

Kelimeyi âyet içerisinde incelediğimizde, fiilin geçişli olarak geldiğini görürüz. Fiilin mefulü, "mâ" ism-i mevsulü ve onun sılasıdır Mana ise şöyledir: "Günahların affi için tevbenin şart olduğuna dair içindeki hükmü okudular..¹¹⁴

¹⁰³İbn Mücehid, age, s, 264; Ferrâ, bu kıraati İbn Abbas, Mücahid ve diğerlerine nisbet etmiştir. Bkz.el-Ferra, age, I, 349.

¹⁰⁴el-Ahfeş, **Meâniyü'l-Kur'ân**, Beyrut, 1985, II,499.

¹⁰⁵el-Ferra, age, I, 349.

¹⁰⁶el-İsfahanî, age, 241.

¹⁰⁷el-Ukberî, age, I, 256.

¹⁰⁸Bkz.el-Ukberî, age,I, 256; Ebu Hayyan, **el-Bahru'l-Muhît**, IV,197.

¹⁰⁹Bu Kûfe ekolünün verdiği isimdir, Basra ekolü ise ona "akıbet (sonuç) lamı" demektendirler.

¹¹⁰ez-Zeccâc, **Meâniyü'l-Kur'ân**, Beyrut, ty, II,307-308. Buna göre ayetten anlaşılan manayı şöyle özetleyebiliriz:"İşte Biz ayetleri türlü türlü açıklarız. Taki sen ayetleri onlara okuduğunda onlar; sen yahudi kitaplarını okumuşsun desinler.." (Müt.)

¹¹¹el-İsfehânî, age, s, 241; el-Fîruzabâdî, **Besâir Zevi't-Temyîz**, Kahire, 1982, II,594.

¹¹²Ebû Ubeyde, age, I, 168

¹¹³el-Ukberî, age, I, 272-273, 288.

¹¹⁴ez-Zemahşeri, **el-Keşşâf**, III,136.

5-Bu kökün geçtiği cümleler, hem kısalığı ve hem de kendinden önceki cümlelerle bağlantılı bir şekilde kullanılmasıyla dikkat çekmektedir. Bu kökten müstakil bir cümle kullanılmamıştır.

III.MADDE: RaTeLe KÖKÜ

RaTeLe kökü, düzenli olmak, dişlerin düzgün bir biçimde sıralanması anlamlarına gelir...İnci gibi güzel, seyrek ve parlak dişler için "ratl" veya "rıtl" ile "sağr mürettel" kelimeleri kullanılır. Maddi şeylerin güzelliğini bildirmek için kullanılan bu kök, sonraları manevi olarak söz güzelliği için kullanılır olmuştur. "Sözü düzenli, güzel, açık aheste aheste sıraladı" anlamına – € «€ denir.¹²⁰ Kur'ân'da da bu soyut manada kullanılmıştır.

İslamın kelimeye yüklediği bu yeni mana, genelleşerek Kur'ân için olduğu gibi, Kur'ân'ın dışındaki sözler için de kullanılır olmuştur. Nitekim *Zemahşeri*, – € «€ cümlesine mana verirken şunları söyler: Mecazi olarak aheste aheste okumak, harflerin hakkını vere vere en güzel bir şekilde oku, demektir.¹²¹ Sözlükte bu kelime, dişlerin seyreklik ve düzgünlüğünü anlatmak için kullanılır.¹²²

Sözde tertîl, genel bir nitelik olarak kelimenin tabii, doğru, düzgün ve açık bir şekilde ağızdan çıkmasıdır.¹²³

Kur'ân'daki **tertîl** konusunda *Zerkeşi* şunları söyler: "Kur'ân okuyan her müslümana, O'nu tertil üzere okumak bir borçtur. O'nun tertili ise, kelimelerine hakkını vermek, harflerini açık seçik çıkarmak, nefesi yetişmediğinde durup sonra okumak ve harfleri birbirine katmamak..İşte tüm bunlar tertilin en alt sınırındır."¹²⁴

Aynı kavram hakkında *Suyûtî* de şöyle der: "Bir cüzün tertil üzere okunması, iki cüzün tertilsiz okunmasından daha iyidir."¹²⁵

Şunlar da bu konudaki *Kastalâni*'nin sözleridir: "Süratli bir şekilde çok yer okumaktan, tertil ve tedebbürle az okumak daha iyidir. Bazı ilim adamları şöyle güzel bir tesbitte bulunmuşlardır: Tertil ve tedebbürle okumanın sevabı, nitelik bakımından çoktur. tertilsiz çok okumanın sevabı ise nicelik (adet) bakımından fazladır.bu şuna benzer: Bir kişi büyük bir cevheri infak eder, yahut değerli bir köleyi özgürlüğüne kavuşturur. Bir başkası ise çok sayıda parayı infak eder, yahut çok sayıda sıradan köleleri özgürlüğüne kavuşturur. Her iki kişinin alacakları sevap nitelik ve nicelik açısından farklıdır."¹²⁶

Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, Kur'ân okumada tertil, acele etmeden O'nu aheste aheste, manalarını düşünme düşünme okumaktır.¹²⁷

H.z.Ali, tertili şöyle tanımlar: "Tertil, harfleri iyice çıkarmak ve okurken durulacak yerleri bilmektir."¹²⁸

¹²⁰ez-Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğa*, s, 220; İbn Manzur, age, XI, 265; el-Fîruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, s,1297.

¹²¹ez-Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğa*, s, 220.

¹²²ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, II, 96-97.

¹²³el-İsfehânî, age, s, 273; İbn Manzur, age, XI,265.

¹²⁴ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1872, II, 449.

¹²⁵es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1973, I, 106.

¹²⁶el-Kastalâni, *Letâifü'l-İşârât*, I, 220-221.

¹²⁷el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 37.

¹²⁸el-Kastalâni, age, I, 220.

Nevevî, Gazâlî gibi pek çok ilim adamı, Kur'ân okumanın adabı konusunda müstakil eserler vermişlerdir.¹²⁹

Kur'ân'da RaTeLe kökü, ikisi mastar, ikisi fiil kalıbında olmak üzere dört şekilde ve şu iki âyette geçmektedir:

a- $\text{É} - \text{€} \ll \text{€€} \text{€}$ (73 Müzzemmil 4) Âyetteki tertiliin, acele etmeden, hakkını vererek aheste aheste okumak olduğunda dilciler ve tefsirciler görüş birliği etmişlerdir.¹³⁰

b- $\text{É} - \text{€€}$ (25 Furkan 32) bu âyetteki tertil de, acelesiz, ağır ağır, üzerinde dura dura ve ara vererek okumaktır. Nitekim Kur'ân, bir çırpıda değil, yirmi küsur senelik uzun bir sürede inmiştir.

Bazı ilim adamlarımız, âyetteki tertilin açıklamak ve tefsir etmek olduğunu söylemişlerdir.¹³¹

Bu kökün kullanıldığı cümle kalıplarını incelediğimizde, cümle ögelerinin şu şekilde dizilmiş olduklarını görürüz: Fiil + Fail + Mefûl ü Bih + Meful ü Mutlak.

Bunlardan birinde fiil emir kalıbında, diğerinde ise mazi kalıbındadır. İlkinde fail gizli zamir; ikincisinde ise bitişik zamirdir. Meful ü Bih, birincide açık isim (Kur'ân), ikincide ise zamirdir. Meful ü Mutlak, her ikisinde de fiilin kendi mastarıdır (tertil). Her iki kullanımda da cümleler, meful ü mutlak ile pekiştirilmiştir.

RaTeLe KÖKÜ İNCELEMEMİZDEN ÇIKAN SONUÇLAR

1-Kur'ân'da RaTeLe kökü, ara vererek üzerinde durarak ve açıklayarak okuma anlamına gelen kapsamlı bir kavramdır. Bu yüzden aleacele Kur'ân okuyan bir kimse için "okudu" denir ama, "tertil etti" denmez. Burada kıraat ile tertil, belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmaktadırlar. Nitekim şu hadiste bu kelimeler özenle seçilip ayrı ayrı kullanılarak aralarındaki fark açık bir şekilde ortaya çıkmıştır:

$\text{Í€€€ €'«Ö» «€€-«Éª«€-« É«- €ªÉ- € €Â« €Ê$

"Kur'ân sahibi için kıyamette şöyle denir: Oku ve yüksel! Dünyada tertil ettiğin gibi tertil et. Şüphesiz senin makamın (dünyada) en son okuduğun âyetin yanındadır."¹³²

2-Üzerinde dura dura okuma anlamına tertile, bu manayı İslam kazandırmıştır. Zira kelimenin sözlükteki anlamı, dişlerin düzgün ve seyrek olmasıdır.

3-Kur'ân'daki bu kökün kullanıldığı iki kısa cümle de, önceki cümlelerle bağlantılıdır. Cümlelerin başındaki atıf harfî bunun kanıtıdır. Yine kısa cümleler mana bakımından bir yönü ile diğerine paraleldir.¹³³

4-Kıraatçilere göre, dört çeşit okuma vardır: Tahkîk, hadr, tedvîr ve tertîl. Bunlardan tertîlin manaları üzerinde durduk. Diğer üçünü de kıraatçiler şöyle tanımlamışlardır:¹³⁴

¹²⁹es-Suyûtî, **Mu'terakü'l-Akrân**, II, 123.

¹³⁰Bkz.el-Kaysî, **el-Umde fî Garibi'l-Kur'ân**, 321; et-Taberi, age, XIX, 8.

¹³¹ez-Zemahşeri, **el-Keşşâf**, II, 96; el-Kurtubî, age, XIX, 37.

¹³²et-Tirmizi, **Sahîh**, XI, 36.

¹³³Mahmud Fehmi Hicâzi, **İlmü'l-Lügati'l-Arabiyye**, Kuveyt, 1973, s, 147.

¹³⁴Bkz. el-Kastalânî, age, I, 218-219.

Tahkîk: Artırma ve eksiltmeksizin bir şeyde mubalağa yapmaktır. Kıraatçilere göre bu, medlere hakkını vermek; hemzeyi hakkıyla okumak, harekeyi tam yapmak, harfleri birbirine katıp karıştırmadan tane tane çıkarmak ve dura dura okumaktır.

Hadr: Med harflerini ve ğunne sesini yutmadan, harekeleri birbirine karıştırmadan, sahih olmayan bir kıraatteki aşırılıklara kaçmadan, medleri ve idğamları kısa tutarak biraz süratli bir okuyuşla okumaktır.

Tedvîr: Çoğu kıraatçilere göre, tahkîk ile hadr arasında orta bir okuyuştur.

Peki, tahkîk ile tertîl arasındaki fark nedir?

Kastalânî, bu soruya şöyle cevap verir: "Tahkîk, eğitim, alıştırma ve üzerinde durmakla olur. Tertîl ise, inceliklerin üzerinde durmak ve onları düşünmekle olur. Buna göre, her tahkîk, aynı zamanda tertîldir; ama her tertîl, tahkîk değildir."¹³⁵

IV.MADDE:KaRaE KÖKÜ

KaRaE kökü, sözlükte şu aşağıdaki manalara gelir:¹³⁶

1-Doğurmak. Örnek: €-« «¹ (Kadın doğurdu.)

2-Toplamak, bir araya getirmek. Örnek: Ä« €-« «€İ (Deve karnında hiç yavru toplamadı / gebe olmadı.)...

3-Okumak. Örnek: €-« « (Kur'ân okudu.) Bu, genellikle bu kelimenin kullanılageldiği sözlük manasıdır. Fakat burada, bunlardan hangisini bu kökün asıl manası olarak saymalıyız, şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu meyanda şunları söyleyebiliriz:

İbnü'l-Esir, bu kökün asıl manasının "toplamak" olduğu görüşündedir. O'na göre, her toplanan şey için bu kök kullanılabilir.¹³⁷ O'ndan önce de *Rağîb*, bu görüşü kabul etmiş fakat toplanan her şey için bu kökün kullanılmayacağını ileri sürerek şunları söylemiştir: "Kur'ân'da kıraat, harflerin ve kelimelerin bir araya gelmesidir. Fakat bu kelime, her toplanan şeyi anlatmak için kullanılmaz. Söz gelimi, bir toplumun toplandığını anlatmak için, bu kök kullanılmaz. Buna göre, ağızdan çıkan bir tek harf için de "kıraat" denmez."¹³⁸

Burada kelimenin maddi şeyleri toplama alanından, manevi şeyleri toplama alanına kaydığı görülmektedir. Nitekim okuyucu, kelime ve cümleleri bir araya getirip birbirine eklediği zaman onları okumuş olur.

İbn Fâris, KaRaE ile, yine toplama anlamına gelen KaRaYe maddesini aynı kökten kabul etmiştir. Nitekim Arap, €-İ «€Ä«İ € (Suyu havuzda topladım) der.¹³⁹ Kıraatin okuma manasına gelmesinin Aramîce bir kullanım olduğu da ileri sürülmüştür. Çünkü Aramicede kıraat, okuma anlamına gelir.¹⁴⁰

Kanaatimize göre, Arapçada kıraatin, okuma anlamına ilk olarak kullanılması Kur'ân'ın gelişi ile birlikte olmuştur. Zira Aramicede bu kelime mevcut olsa bile, Kur'ân'dan önce Arapçada bu kelime, okuma anlamına kullanılmamıştır. Kelimenin Aramicede kullanılan bir

¹³⁵el-Kastalânî, age,I, 218-219.

¹³⁶Bkz.İbn Fâris, age, V, 79; ez-Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğa*, s, 449; es-Sağânî, *el-Abâbü'z-Zâhür*, Bağdat, 1977, KaRaE maddesi; İbn Manzur, age, I,128; el-Fîruzabâdî, *el-Kâmus*, s, 62.

¹³⁷İbn Manzur, age, I, 129.

¹³⁸el-İsfehânî, age, s, 606.

¹³⁹İbn Fâris, age, V, 78-79.

¹⁴⁰Kitabetin de aynı şekilde Aramîce asıllı bir kelime olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Subhî es-Sâlih, age, s, 17.

kelime olması, tamamen diller arası kısmî uyumla ilgilidir. Çünkü KaRaE kökü, yapı ve çatı açısından Arapça asıllı bir kelimedir. Bu konuda *Ebû Ubeyde* şunları söyler:

"Bazen farklı dillerdeki lafızlar yapı ve mana açısından birbirleriyle uyuşabilirler. Aynı lafızlar, yakın manalara gelebilirler. Örneğin, "el-İstebrak" kelimesi, Arapçada "kalın ipek atlas" demektir. Farsçada aynı mana için "istebrak" kelimesi kullanılır. Yine "cevher" anlamına "firind"¹⁴¹; bardak anlamına gelen "kûz" kelimesi, hem Arapçada hem de Farsçada kullanılmaktadır. Bunun örnekleri pek çoktur.¹⁴²

KaRaE kökü, Kur'ân'daki okuma lafızlarının en çok kullanılanıdır. Nitekim o seksen altı kere geçmektedir. Bu kök, Kur'ân'da mastar ve fiil olmak üzere iki kalıpta kullanılmıştır. Şimdi bunları görelim:

I-MASTAR KALIBINDA KULLANILMASI

KaRaE kökünden şu kalıplarda mastar gelir: "Kırâet, Kur'ân, Kar' ".¹⁴³

Kur'ân'da bu kalıplardan sadece "Kur'ân" yetmiş yerde kullanılır. Kur'ân'daki bu kalıbın kullanıldığı âyetleri incelediğimizde, bu kalıbın şu üç manada kullanıldığını görmekteyiz:

a-Allah'ın kitabının özel ismi olarak: Genellikle bu manada kullanılmış olup atmış altı yerde geçer. Peki, öyleyse Kur'ân'a niçin bu isim verildi sorusuna cevap aramaya çalışalım:

Kaynaklara¹⁴⁴ başvurarak ilim adamlarının bu konudaki görüşlerini özet olarak verelim:

a1-Kur'ân, içerisinde birbirlerine girmiş bir halde kıssalar, emir-nehîy, tehdit, âyetler ve sûreleri topladığından; yahut ilahi kitapların meyvelerini derlediğinden bu ismi almıştır. İlim adamlarımızın çoğu bu görüştedir. Bu görüş, kelimenin sözlük manası olan "toplamak" ile örtüşmektedir.

a2-Kur'ân, herhangi bir köten türememiş, aksine Allah kelamı için özel olarak konulmuş bir isimdir. İncil, Tevrat isimleri gibi. Bu görüşün sahiplerine göre Kur'ân kelimesi hemzesizdir. *İmam Şâfi'*den rivâyet edildiğine göre, o, *İsmail b. Kostantin'e* Kur'ân okumuş; o, şunları söylemiştir: "Kur'ân hemzesiz bir isimdir. O, KaRaE kökünden de türememiş fakat Tevrat, İncil gibi Allah'ın kitabına özel olarak verilmiş bir isimdir.." *Ebû Bekir b. Mücâhid el-Mukrî* de, *Ebû Amr b. el-Alâ'nın*, Kur'ân kelimesini hemzesiz okuduğunu, söyler.¹⁴⁵

Kur'ân kelimesinin hemzesiz olarak okunuşu, Arap lehçelerinden *Medine* yahut *Basra* lehçelerinden birine göre olabilir. Nitekim Kur'ân'da hemzeli ve hemzesiz okunan benzer kelimeler vardır. Cibrîl, Mikâîl gibi.

a3-Toplamak manasına gelen KaRaYe kökünden türetilmiştir. Bu kelime üzerinde yukarda durulmuştu.

a4-*Kutrub'un* anlattığına göre, okuyucu içindekini açıklayıp ortaya çıkardığından Kur'ân denmiştir. Nitekim Arap, "Deve gebe olup hiç yavrulamadı" derken bu kökü kullanmıştır. Aynı şekilde okuyucu da, içindekini ortaya çıkardığından, okuduğu şeye Kur'ân denmiştir.

¹⁴¹el-Firind kelimesi, cevher manasındadır.

¹⁴²Ebû Ubeyde, age, I, 180; er-Râzî, *ez-Zine*, I, 138.

¹⁴³İbn Manzur, age, I, 128.

¹⁴⁴Bkz. İbn Fâris, age, V, 78; el-Ezheri, age, IX, 271-272; el-İsfahânî, age, s, 606; el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Beyrut, ty, II, 62; es-Sağânî, age, s, 146; ibn Manzur, age, I, 128; el-Firuzabâdî, *Besâir*, IV, 263; ez-Zerkeşî, age, I, 278; es-Suyûtî, *el-İtkân*, I, 51.

¹⁴⁵el-Bağdâdî, age, II, 62.

a5-Son dönem bazı ilim adamları, Kur'ân'ın ortaya koyma ve açıklama anlamına KaRaE kökünden türetildiğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim okuyucu, Kur'ân'ı çıkarıp ortaya koyan kimsedir. Ortaya çıkıp görüldüğünden hayız kanına da "el-Kur'ü"; vakti tayin etmek , ortaya çıkmakla olduğundan vakit için de "el-Kar'ü" denmiştir.

a6-Diğer bir kısım da, bir şeyi bir şeye katıp ekleme manasına KaRaNe kökünden türediğini söylemiştir. Kur'ân da, sûre, âyet ve harfleri bir araya getirmektedir. Hac ve umrenin birlikte yapıldığı hac çeşidine de "Kırân" denmiştir. *Eşarî* bu görüştedir.

Öte yandan Allah Teâlâ, Kur'ân için elli beş kadar isim kullanmıştır. Kur'ânın isimlerini doksan küsüre çıkararak ilim adamları da vardır.¹⁴⁶ Burada bu isimlerden dördünü vermek istiyoruz:

1-el-Kitâb: Kur'ân, çeşitli ilimleri, kıssa ve haberleri en güzel bir biçimde topladığı için bu isimle isimlendirilmiştir. Zira sözlükte kitâb, toplamak, birbirine katmak anlamındadır.¹⁴⁷

2-el-Bürhân¹⁴⁸: Kâmus sahibi, bunu "berhene" kökünden¹⁴⁹; başkaları ise kesmek manasına "BeRaHe" kökünden türetmiştir. Bu son görüşe göre, kelimenin sonundaki "nûn" harfi kelimenin aslından değil, ziyadedir. Habeşçede, açıklama ve aydınlatma manasına "bürhân" kullanılmaktadır.¹⁵⁰ *Zemahşeri*, kelimeyi güzel-nazik kadın anlamına gelen "birehre" kelimesinden türetmiştir. Ona göre, bu kelimedeki değişiklikler yapılarak sonradan "berhene" kelimesi türetilmiştir.¹⁵¹

3-ez-Zikir: Özbeöz Arapça bir kelime olan ez-Zikir, Kur'ân'da yirmi kadar farklı anlamda kullanılmıştır. Bir tek sûrede birden fazla manaya geldiği bile olmuştur. Enbiyâ sûresi 105. âyette Tevrat anlamına kullanılmıştır. *Râgıb*, kelimenin manalarını ve Kur'ân'daki kullanım alanlarını doyurucu bir biçimde ele almış; yine *Fîruzabâdî*, Besâir adlı eserinde kelimeyi enine boyuna incelemiştir.¹⁵²

4-el-Furkân: Furkân kelimesi, Aramice asıllı bir kelime olup¹⁵³ tefrika manasına gelir. Kur'ân'ın bu isimle anılışı, onun hak ile batılın arasını ayırt ettiğini belirtmek içindir. *Ebû Ubeyde*, Kur'ânın bu isimle adlandırılışına sebep olarak onun, hak ile batılı, müslüman ile kafiri birbirinden ayırt etmesini gösterir.¹⁵⁴

Hangi isimle isimlendirilirse isimlendirilsin Kur'ân şu şekilde tanımlanmıştır: Allah Rasûlüne indirilen, mushaflarda yazılı, tevatür yoluyla bize kadar ulaşmış olan ve okunması ile ibadet edilen eşsiz (muciz) kelimedir. Hakikat ehline göre, Kur'ân, tüm hakikatleri özet olarak kuşatan ilahi ilimdir.¹⁵⁵

¹⁴⁶ez-Zerkeşi, age, I, 273.

¹⁴⁷es-Suyûtî, **el-İtkân**, I, 50.

¹⁴⁸Kur'ân'da bu kelime, mucize-velayet, delil-hüccet, Kur'ân-nübüvvet, anlamlarında kullanılmıştır. Bkz. el-Fîruzabâdî, **Besâir**, II, 242.

¹⁴⁹el-Fîruzabâdî, **el-Kâmûs**, s, 1523.

¹⁵⁰Corc Zeydan, **el-luğatü'l-Arabiyye Kâin Hay**, Beyrut, 1980, 18.

¹⁵¹ez-Zemahşeri, **Esâsü'l-Belâğa**, s, 38.

¹⁵²el-Fîruzabâdî, **Besâir**, II, 123; el-İsfehânî, age, s, 256-260.

¹⁵³Subhî es-Sâlih, age, s, 20.

¹⁵⁴Ebû Ubeyde, age, I, 17-18; II, 278.

¹⁵⁵el-Curcânî, **et-Ta'rifât**, Beyrut, 1983, s, 174.

Yukarda da söylediğimiz gibi, Kur'ân için özel isim olarak atmış altı yerde bu kelime kullanılmıştır.¹⁵⁶ Bu yönüyle, bir kelimenin gayr-i münsarif sayılabilmesi için gerekli olan iki şarttan alemlik ve elif-nûn ilavesi, Kur'ân kelimesinde bulunduğundan kelime gayr-i münsarif olmaktadır.*

Kur'ân kelimesi çeşitli irab şekillerinde Kur'ân'da geçmektedir. O genellikle mefûl, bedel gibi cümlenin yan ögesi olarak kullanılmış olup, ana öge olarak kullanılması nadirdir...

b-Okuma manasına mastar olarak: iki yerde kur'ân kelimesi bu asli manasında kullanılmıştır:

b1- «**Ē ĒĒĒ**» **Ā** "Şüphesiz onun toplanması ve okunması Bize aittir." (75 Kıyame 17)

Ebû Ubeyde, âyetteki "kur'âneh" kelimesini, "onun te'lifi" olarak anlamış¹⁵⁷; *Kurtubî*, "onun gönlünde toplanmasını, sonra senin onu okumanı Biz sağlayacağız" ¹⁵⁸ diye mana vermiş; *Hâzin*. "unutmayacağın bir şekilde onu sana Biz okuyacağız ey Muhammed!"¹⁵⁹ diye anlamıştır.

2- **Ē-« Ē-«Ē** "Onu okuduğumuzda, sen onun okuyuşuna uy." (75 Kıyame 18)

Âyeti açıklarken *Zemahşeri* şunları söyler: "Âyette geçen 'kur'ân', okumak anlamına mastardır. Mana şöyledir: 'O okunanı muhafaza etmeye bak, acele etme. ezberlenmezse kalmaz, endişesini içinden at. Onu ezberlemeni sana Biz sağlayacağız."¹⁶⁰

İbn Abbas, kur'ân kelimesini ittiba etmek şeklinde anlayarak âyete şöyle mana verir: "Onu okuyarak sana açıkladığımızda, sen o açıkladıklarımıza uy, onunla amel et."¹⁶¹

Ebû Ubeyde de, aynı görüşü paylaşarak âyeti şöyle manalandırır: "Onu al, onu yaşa, ona sarıl."¹⁶²

Katâde de, âyeti "onun hüküm ve yasalarına uy" diye anlamıştır.¹⁶³

Herhalde âyetteki "kur'âneh" ibaresine, önceki âyette *Hâzin*'in de dediği gibi ¹⁶⁴ "okuma" manasını yüklemek; "ittiba / uyma" manasını yüklemekten daha doğrudur. Zira âyetin konumu, Kur'ân'ın helal ve haramına uymayı emretme yeri değil, Cebrâil'in okuyuşunu bitirinceye dek onu dinleme emrinin verildiği yerdir. Nitekim bu âyetle uyarıldıktan sonra Peygamberimiz @, Cebrâil kendisine vahiy getirdiğinde bir iyice dinler, O, okumayı bitirince, Hz. Peygamber @ okunanı anlamış ve ezberlemiş olurdu.

Bu iki âyete baktığımızda, KaRaE kökünden üç kelimenin peşpeşe sıralandığını görürüz. Bu durum, Kur'ân'daki okuma lafızlarından sadece bu maddeye has bir durumdur.

c-Salat / namaz manasına:

¹⁵⁶Bunlardan elli altısında marife, kalan onunda ise nekre olarak gelmiştir.

* Kur'ân'daki kullanımlarda ise, kelimenin sonundaki nûn harfi, kök harflerinden sayıldığından kelime gayr-i münsarif sayılmamış ve nekre kullanımlarda tenvin almıştır.

¹⁵⁷*Ebû Ubeyde*, age, I, 18.

¹⁵⁸*el-Kurtubî*, age, XIX,106.

¹⁵⁹*el-Hâzin*, Tefsir,IV, 235; en-Neysabûrî, *Ğarâibü'l-Kur'ân*, XXIX, 109.

¹⁶⁰*ez-Zemahşeri*, *el-Keşşâf*, IV,165.

¹⁶¹*el-İsfehani*, age, s, 606.

¹⁶²*Ebû Ubeyde*, age, I, 2.

¹⁶³*el-Kurtubî*, age, XIX, 106.

¹⁶⁴*el-Hâzin*, age, IV,335.

Kur'ân kelimesi "zikri cüz, iradeye kül" kuralınca namaz için kullanılmıştır. Zira kıraat /okuma, namazın bir parçasıdır. Kelimenin, namaz anlamına kullanılması, şu bir âyette iki kere söz konusu olmuştur: «عَآ «ع'عĖ € €Ė€ «ع'Ā» «عĪ €"€ «€€Ī€ Ė

"Güneşin kaymasından, gecenin kararmasına kadar namazı ve özellikle sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahidlenmiştir." (17 İsrâ 78)

Dilci ve tefsircilerin âyette geçen "kur'ân" kelimesinin anlamına dair görüşleri farklı farklıdır. Onlardan çoğu kelimenin "okuma" manasına olduğuna kanidirlir. Âyeti açıklarken *Zemahşeri* şunları söyler:

"Kur'ânü'l-Fecr", sabah namazıdır. Okuma anlamına "kur'ân" denilmiştir. Çünkü okuma / kıraat, namazın bir ruknüdür. Nitekim namaz, ruku, sücud ve kunut diye de adlandırılmıştır. Bu, kıraat namazın ruknü değildir, diyen *İbn Aliyye* ve *el-Asam*'ın aleyhine bir delildir."¹⁶⁵

Ebû Hayyan'ın ¹⁶⁶ hocası *İbn Atıyye*'den naklettiği gibi, bu âyetin beş vakit namaza işaret ettiği konusunda, tefsirciler görüş birliği içerisindeyler. Âyetteki "dülûkü'ş-şems" (güneşin öğle vakti kayması) ifadesi, öğle ve ikindiye; "ğaseku'l-leyl" (gecenin kararması) ifadesi, akşam ve yatsıya; "kur'ânü'l-fecr" ifadesi, sabah namazına işaret etmektedir. Buna göre âyet, beş vakit namazın hepsini kapsamaktadır.

Ebû Hayyan, şunları söyler:

"Sabah namazı, kıraat anlamına "kur'ân" kelimesi ile özellikle vurgulanmıştır. Çünkü uzun ve sesli okuma ile kıraat, sabah namazını yüceltmektedir." ¹⁶⁷

*Ebû Abdillâh er-Râzi*¹⁶⁸ âyetteki "kur'ânü'l-fecr" ifadesinin "sabah namazı" olarak anlaşılmasının yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Şöyleki; bu anlayış sözü delilsiz olarak hakiki manasından mecazi manaya götürmektedir. Halbuki âyetin devamında ĖĀĖ «€€Ī€ € ĀĀ"geceden de kalk ve sana özel bir namaz olarak teheccüd kıl" buyurulmuştur. Teheccüd ile sabah namazının gece olması ise imkansızdır. Âyetteki "bihi" zamiri, önceki âyette geçen "kur'ânü'l-fecr"den kinayedir. Buna göre, bu ifadeden maksat, sabah namazında da teheccüde de okunan Kur'ân'ın bizatihi kendisidir.

"Kur'ân" kelimesinin hem namaz, hem de okuma anlamına gelmesinin mümkün olduğu âyetlerden biri de şu âyettir: €«€-« « Ā« "O halde namazadan / Kur'ân'dan kolay geleni okuyun." (73 Müzzemmil 20)

Aynı şekilde, *Şeyh Cemel*¹⁶⁹, Kur'ân kelimesinin şu iki manaya da gelebileceğini söyler:

1-Namaz: Okuma, namazın bir parçası olduğundan, namazdan kıraat diye söz edilmiştir. Tıpkı "zikr-i cüz iradey-i kül" kaidesince namazdan kıyam, ruku', sücud diye söz edildiği gibi.

2-Okuma: Buna göre adı geçen âyetin manası şöyle olur: "Geceleyin namaz kıldığınızda kolayınıza geleni okuyun."

Kurtubî de, bu ikinci görüşü tercih ederek gerekçesini şöyle açıklar: "Çünkü bu anlayış, lafzı zahirine hamletmektir. Diğer görüş ise, bir şeyin bir parçasını, o şeyin tamamına isim vermek olup mecazdır..."¹⁷⁰

¹⁶⁵ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 535-536.

¹⁶⁶Ebû Hayyan, age, VI, 70.

¹⁶⁷Ebû Hayyan, age, VI, 70.

¹⁶⁸Ebû Hayyan, age, VI, 70.

¹⁶⁹el-Cemel, age, IV, 433.

¹⁷⁰el-Kurtubî, age, XIX, 54.

Kıraat kelimesinin, okuma anlamına kullanılması, sadece Kur'ân'a has bir şey değildir. Hadislerde ve Arap şiirinde de aynı manada kullanılmıştır. Söz konusu hadislerden biri şöyledir: "Denizde hapsedilmiş şeytanlar vardır ki, onları Hz.Süleyman bağlamıştır. Onun çıkıp insanlara Kur'ân okumasından (tekraü) endişe edilir."¹⁷¹

Şiirde kullanılmasına örnek, *Hassân b. Sabit*'in ¹⁷² şu beytidir:
ÖË« »«'Ä €ËË«Ë «€"ÄË »Ä ¹⁷³

İsrâ sûresi 78. âyetinde geçen "kur'ânü'l-fecr" ifadesi üç şekilde i'rab edilebilmektedir:¹⁷⁴ Bunlardan ilki, fiilin mansubu olan " es-salâh" kelimesine atfedilerek mansub okunmasıdır. Mana; "namazı ve özellikle sabah namazını kıl" olur.

İğrâ kaidesi gereğince mansub okunursa mana; ÆÆÆ€€€ "namazı kıl, sabah namazına da sarıl" olur. *Ahfeş ve Ebu'l-Bekâ* bu görüştedirler. *Basra* ekolü ise, isim fiillerinin zamirde amel edemeyeceği gerekçesiyle bunu kabul etmezler.

Üçüncü olarak, gizli bir fiilin mansubu olarak düşünülebilir. Buna göre takdir «A- €- "özellikle sabah namazını tercih et", yahut Ë« ÍË«€ € "Biz sana sabah namazını verdik" olur...

II-FİİL KALIBINDA KULLANILMASI:

Kur'ân, KaRaE kökünü altısı mazi, beşi muzari ve beşi emir olmak üzere on altı fiil kalıbında kullanmıştır. Şimdi bunları görelim:

1-Mazi kalıpta kullanılması:

Bu kullanım hem etken, hem de edilgen olarak kullanılmakla, diğer muzari ve emir kullanımlarından ayrılır. Kalıp etken olarak şu dizin şekillerinde de kullanılır:

a-Fiil + Fail + Meful ü bih . Üç yerde bu dizinde kullanılır:

€«-« €- (16 Nahl 97)

Ë«-« €- (17 İsrâ 45)

€«-« € (75 Kıyâme 18)

Görüldüğü üzere bu âyetlerde fiil, şimdiki ve gelecek zamana delalet eden "izâ" şart edatından sonra gelmektedir.¹⁷⁵ Fail, bitişik zamir olup ilk ikisinde Hz.Peygambere @ hitap (sen); diğerinde ise, birinci çoğul şahıs zamiridir. Üçüncü âyette fiilin, birinci çoğul zamire isnat edilmesi mecazdır. Çünkü gerçek okuyucu Cebrail'dir. Bu okumayı vahyetme, ezberleme ve cemetme işini üstlenen ise Allah Teâlâdır. Hz.Peygambere @ düşen ise, sadece Cebraili izlemektir.

Yine bu âyetlerde fiil geçişli olup ilk ikisinde "el-Kur'ân" kelimesini, son âyette ise aynı kelimeye giden zamiri meful olarak almıştır. Söz konusu dizinde şart cümlesi iki yerde "fâ" harfinden sonra gelmiş olup inşâi cümle, diğerinde ise ihbârî cümledir.

b-Fiil + Meful ü bih + Fail + Câr-Mecrûr.

¹⁷¹el-Kurtubî, age, I, 12.

¹⁷²Hassân b.Sabit, *Divan*, 1978, s, 248.

¹⁷³"Tesbih ve okumalarla geceyi bölen , ak sakallılarla Allah'a kurban oldular.."

¹⁷⁴el-Ukberi, age,II, 90; Ebhu Hayyan, age, VI, 70.

¹⁷⁵Bkz.İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, I, 120.

3-Emir Kalıbında Kullanılması:

Bu kalıp, Kur'ân'da altı yerde geçmektedir. Bu kalıp, dört ayrı dizinde kendini göstermektedir:

a-Fiil + Fail + Câr-mecrur. Bu şekildeki âyet:¹⁷⁹ «ع-« »"A -» "Oku yaradan Rabbinin adıyla.3 (96 Alak 1) Âyetteki "bâ" harf-i cerini dört şekilde yorumlamak mümkündür:¹⁸⁰

a1-Hal manasına gelmesi. Buna göre mana şöyledir: "Rabbinin adıyla açılış yaparak / başlayarak oku." Bu anlayışa göre âyet, herşeye Allah'ın adıyla başlamanın gereğine dikkat çekmektedir.

a2-zaid olması. Mana şöyledir: "Rabbinin adını oku." nitekim Müminûn sûresi 20. âyetinde de aynı harf zaid olarak kullanılmıştır.(«É» »«) Şiirde de aynı şekilde kullanılmıştır: AE «EO-«j- €« -»« «OA- *

a3-Yardım dileme (istihane) anlamına gelmesi. Buna göre mana şöyledir: "Rabbinin adıyla yardım dileyerek sana vahyedileni oku."

a4-"Alâ" harf-i cerinin manasına gelmesi. Mana şöyledir: "Rabbinin adı üzere oku." Nitekim Hûd sûresi 41. âyetinde de aynı manada kullanılmıştır: È€«€ «-€»È« »"Ä «€¹⁸¹"Dedi ki: Binin Allah'ın adı üzere, geminin gitmesinde de, demir atmasında da."

Âyetteki Rabbin isminden maksadın Kur'ân olduğunu söyleyenler de olmuştur.¹⁸²

Konumuz olan âyette geçen fiilin faili, gizli ikinci tekil şahıs zamiridir. Yukarda verdiğimiz farklı yorumlara göre fiil, geçişli yahut geçişsiz olabilmektedir.

b-Fiil + Fail + Başlangıç cümlesi. bu şekildeki âyet şöyledir: «ع-« E- "Oku, Rabbin kerem sahibidir." (96 Alak 37) âyetteki "oku" emri, bir önceki "oku" cümlesinin tekidi olup cümle anlamca bitmiş, yeni bir cümle başlamıştır. Önceki mazi ve muzari kalıplarından farklı olarak fiilin faili mukadder olup cümle, tekid cümlesi olarak gelmiştir.

İki âyette de "oku" emrinin tekrar edilmesi, ya "oku ve okuduğunu tebliğ et" anlamına tebliğ için; yahut "öğrenmek için oku ve öğretmek için oku" anlamınadır.En uygun yorum ise; ilk emrin "okumayı iyi bir şekilde gerçekleştir" anlamına gelmesi ve "Rabbin adıyla" ifadesinin ikinci "oku" emri ile alakalı olmasıdır. Buna göre mana şöyle olur: "Okumayı güzel bir şekilde yerine getir, Rabbin adıyla oku." İlk emrin güçlü bir okuyucu , ikinci emrin fiilî bir okuyucu olmaya işaret etmesi de mümkündür. Nitekim, ilk emirden sonra "insanın alaktan yaratıldığına", ikinci emirden sonra "Rabbin kerem sahibi oluşuna ve yazıyı insana öğretişine" dikkat çekilmiştir.¹⁸³

c-Fiil + Fail + Meful-ü bih. Bu dizin şu üç yerde geçmektedir:

«ع-« : "Kitabımı oku." (17 İsrâ 14)

¹⁷⁹ Söz konusu ayet ilk inen ayet olup Hz.Ali'nin mushafının bu sure ile başladığı rivayet edilmiştir.

¹⁸⁰el-Ukberi, age, II, 290; el-Kurtubî, age, XX, 117; el-Cemel, age, IV, 560.

* "Onlar ipek misali asil kadınlardır. Yoksa sureler okumayan göz çukurları kara örtülüler değildir."

¹⁸¹Besmeledeki "ism" kelimesi çok kullanıldığı için elifsiz yazılır.

¹⁸²el-Kurtubî, age, XX, 117

¹⁸³Bkz.Neysâbüri, age, XXX, 133.

€«€-«Ë« Â "Kolayınıza geleni okuyun.." (73 Müzzemmil 20 Âyette iki sefer geçmektedir.)

İlk âyette fail, gizli muhatab (ikinci tekil şahıs) zamiri, diğer âyette ise, cemi vavidir. İlk âyette meful açık isim, diğer ikisinde ism-i mevsuldür.

d-İki farklı âmil + Fail + Meful-ü bih. Bu dizindeki âyet şöyledir: Â« Â «€- "Alın okuyun kitabımı!" (69 Hakka 19) âyetteki "kitâbiyeh" kelimesinin ilk fiil "hâû" fiilinin mi¹⁸⁴ yoksa ikinci fiil " İkraû" kelimesinin mi mefulü olduğu tartışmalıdır. *Kufe* ekolüne göre kelimenin fiili, önce geçtiği için ilk fiildir. Bu görüşe göre, ikinci fiile meful olmak üzere bir zamir takdir edilir. *Basra* ekolüne göre ikinci fiil onun amilidir. Bu görüşe göre, birinci fiil için meful takdir edilir. "kitâbiyeh" kelimesinin aslı "kitabım" anlamına "kitâbî" kelimesidir. Âyet sonlarındaki ses benzerliğine (fâsıla) uygun olması için, kelimenin sonuna sekte hâsı getirilmiştir.

KaRaE KÖKÜ İNCELEMEMİZDEN ÇIKAN SONUÇLAR

1-Okuma lafızlarından en çok kullanılan kök bu köktür.

2-Bu kökten gelen fiillerin on altı yerde geçişli, altı yerde ise¹⁸⁵ "alâ" harf-i ceri ile kullanıldığı görülmüştür.

3-Kur'ân'daki okuma lafızlarından, sadece bu kökten fiil kalıpları başlangıç cümlelerinden sonra kullanılmıştır.

4-On farklı cümle yapısıyla başlayan¹⁸⁶ Kur'ân sûrelerinden beş sûre "de" (kul) emri ile¹⁸⁷, bir sûre de "oku" (ikra') emri ile başlamaktadır.

5-Kur'ân okunması ile ilgili konulardan biri olan istiâze (eûzü) ile başlayarak okuma emri Kur'ân'da sadece bu kök kullanılarak gelmiştir: €«-« €-« «€€-«Ë €«» €- »
"Kur'ân okuduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (16 Nahl 98)

Söz konusu âyet Hz.Peygamberin @ şahsında ümmete seslenmektedir. İlim adamları Kur'ân okumada "eûzü" çekmenin gerekliliği konusunda birleşmişlerdir. fakat onlar, okuma öncesi mi, yoksa sonrası mı çekileceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁸ bu görüş ayrılığı gramer kurallarından kaynaklanmaktadır. Şöyleki, bazı ilim adamları "fezteiz billah" ibaresindeki "fâ" harfinin özellikle şart cümlesinin cevabında tertibi gerektirdiğini gerekçe göstererek istiazenin okumadan sonra yapılması gerektiğini savunmuşlardır.

¹⁸⁴Söz konusu kelimenin normal fiil olması da, isim fiil olması da mümkündür. Her iki takdirde de kelime "alın" manasındadır. bkz. İbnü'l-Enbârî, **el-Müzekker ve'l-Müennes**, Beyrut, 1986, I, 359-360.

¹⁸⁵Bkz. 17 İsrâ 106; 26 Şuarâ 199; 84 İnşikâk 21.

¹⁸⁶ On dört sure sena, yirmi dokuz sure hece harfleri, on sure nida, yirmi üç sure ihbari cümle, on beş sure kase, yedi sure "izâ" şart edatı, altı sure istifam, üç sure dua, bir sure ta'lil ve altı sure de emr ile başlamaktadır.

¹⁸⁷Bunlar 72 Cin, 109 Kâfirun, 112 İhlas, 113 Felak ve 114 Nâs sureleridir.

¹⁸⁸Bkz. el-Kastalânî, **Lethaifü'l-İşârât**, I, 306. Kastalânî'nin ilim adamları eûzünün vücubunda birleşmişlerdir görüşü söz götürmektedir. Şöyleki, bir kere onlar ittifak değil ihtilaf etmişlerdir. Onlardan çoğu müstehab olduğunu söylerken bir kısmı vacib olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tercih edilen görüş de ilk görüştür. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr**, Kahire, ty, I, 257.

Gerçekten de, istiaze emrinin geçtiği cevap cümlesi, Kur'ân okumadan bahseden şart cümlesinden sonra gelmiştir.*

Kimi ilim adamları da, istiazenin kıraate vesile olduğunu, vesilenin ise öncelik hakkının bulunduğunu, âyetin başındaki "izâ" edatının iki cümleyi bitiştirmek için geldiğini ve Arapçada benzer kullanımların olduğunu gerekçe göstererek istiazenin okumaya başlamadan önce yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre mana şöyledir: "Kur'ân okumaya başladığında kovulmuş şeytandan Allah'a sığın (eûzü çek)."

6-Aramicede "Kârî" kelimesi¹⁸⁹ İnananlara Kitab-ı Mukaddesi okumak için kabul edilmiş din adamlığı rütbelerinden birinin adı olarak kullanılır. Milattan önce 500 yıllarında Aramicenin doğunun tüm eski beldelerinde İbranice ve Kenanicenin yerine kullanılan resmi dil olduğu bilinmektedir.¹⁹⁰ Arapçada bu kelime, Hz.Peygamber @ zamanında bu asli manayı almıştır. Nitekim o dönemde sahabiden bir grup "kurrâ" diye şöhret bulmuştur. Hadisde bunlara işaret edilerek "Kur'ânı şu dört kişiden alınız.." ¹⁹¹ buyurulmuş, Bi'ri Mâune katliamında kendilerine "Kurrâ" denilen yetmiş sahâbî şehid düşmüştür.¹⁹²

7-Burada Kur'ân okuma şekilleriyle ilgili bir kısım kavramlar nitelendirilirken diğer okuma lafızları değil de, KaRaE kökünün kullanıldığını belirtmeliyiz. Söz gelimi "hadr" ve "tahzîn" kavramları şu şekilde açıklanmıştır: Ö – «€€–«j "€–ı¹⁹³

8-KaRaE kökünden master olan "el-Kur'ân" kavramı Allah'ın kitabının özel adıdır. Başındaki "el" takısı, kelimenin asıl manasını hissettirmek içindir. Tıpkı kişinin faziletini bildirmek için, faziletli bir kişiye FeDaLe kökünden "el-Fadl" denilmesi gibi.¹⁹⁴

V.MADDE: MeNeYe KÖKÜ

MeNeYe kökü, sözlükte pek çok manaya gelir. Bunlardan birkaçı:¹⁹⁵

1-Takdir etmek: Bir beytinde şair şöyle der:
€€« €€€Ê €'Íj €" «€€€Á Ć*

2-Kader: Bir başka şair de şöyle der::

€€Á– «»Í €Á–Ë €€ "«€Á «€ÁÊÍ
"«€Á€ Ê' «€€Í' Ö Í Í€€ÊÍ €ÊÍ †*

* Bu görüşe göre mana şöyledir: "Kur'ân okuduktan sonra eûzü çek". Bu anlayış, okumanın asıl hedefinin okuduğunu anlayıp gereğini yerine getirme olduğu göz önünde bulundurulursa, okuduğunu anlayan kişinin , anladıklarını uygulayabilmesi için, önündeki en büyük engelin şeytan olduğu sonucuna götürür. Gerçekten de, okuma ve doğru anlamamanın önündeki en önemli engel şeytandır. Ama anladıklarını uygulamanın önündeki en büyük engel de şeytandır. İşte bu yüzden herhalükarda kovulmuş şeytana karşı Allah'ı yardıma çağırmalıyız. (Müt.)

¹⁸⁹el-Eb Rufâil, *Ĝarâibü'l-Lüĝati'l-Arabiyye*, Beyrut, ty, s, 200.

¹⁹⁰Aynı yer.

¹⁹¹el-Kirmanî, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*. 1937, XIX, 16.

¹⁹²el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, IX, 38, 42.

¹⁹³İbn Manzur, age, V, 244; XVI, 266.

¹⁹⁴el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, I, 152.

¹⁹⁵Bkz. İbn Fâris, age, V, 377; el-İsfehânî, age, s, 722; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâĝa*, s, 606; İbn Manzur, age, XV, 294; el-Fîruzabâdî, *el-Kâmûs*, s, 1731.

* "Kaderin senin için takdir ettiği ortaya çıkana dek, kesinlikle bir şeyi yapmayacağım, deme."

3-Belaya uğratarak denemek: **ĀĒĪ** » (Belaya uğratarak denedi.) denir.

4-İsm-i mekan manasına, kan akıtıldığı için *Mekke* de bir mevkiye "Minâ" denmiştir.

5-İnsan suyu için söylenen "meni" kelimesi de bu köktendir.

6-Bir şeyi arzulamak, temenni etmek.

7-Yalan düzmek, uydurmak. Bir sözünde *Hz. Osman* şöyle der:

Ā« ĒĒĪ ĒĒ« ĀĪ (Müslüman olalıdan beri ne hiç incittim, ne de hiç yalan söyledim.)

8-Okumak ve yazmak. **ĀĒĪ «†** (Kitabı okuyup yazdı.) denir.¹⁹⁶

Kur'ân'da bu kök, okuma anlamına kullanılmıştır.¹⁹⁷ Bu kullanım da Kur'ân'a hasır. Şimdi, Kur'ân okumanın "temannâ" yahut "ümniye" diye isimlendirilmesinin nedenlerini araştıralım:

Bu konuda, dilcilerin pek çok görüşü vardır, ama kanaatimizce bunların ikisi zikre değerdir.

a-*Ezherî*'nin¹⁹⁸ şu görüşüdür: "Okumaya, ümniye denmiştir. Çünkü Kur'ân okuyucusu, rahmet âyetine gelince rahmet umar, azab âyetine gelince de ondan korunmak ister."

Bu görüşe göre, kelimenin bir şeyi arzulamak, temenni etme manası gözetilmiştir. *Mekkî el-Kaysî* gibi bazı bilim adamları da *Ezherî* ile aynı görüştedirler.¹⁹⁹

2-*İbn Fâris*'in görüşü: Okumaya "temennâ" denmiştir. Zira kelimedede takdir manası vardır. Niteim *Hac 52. âyette* "illâ izâ temennâ" (ancak okuduğu zaman..) denilmiştir ki, bunda "takdir" anlamı vardır. Çünkü Kur'ân, her âyetin yerinin takdir edilip tayin edildiği kitaptır.²⁰⁰

Râgıb da, aynı görüşü paylaşır. Ona göre, "temennî" her bir şeyin bizzat takdir edilmesi olup bu, ikiye ayrılır: Biri tahmin ve zandan kaynaklanan takdirdir. Yalan da bu çeşittendir. Diğeri ise, görme ve temellendirmeden kaynaklanan takdirdir ki, okuma da bundandır. *Râgıb*, bu açıklamaların ardından adı geçen âyet hakkında şunları söyler:

"Hz. Peygamber @, çoğu zaman *Cebrâil*'in getirdiği vahyi ezberleyemem endişesiyle aceleyle okurdu. Taki bu konuda "aceleyle dilini depreme." (75 Kıyame 16) âyeti geldi. İşte onun bu okuyuşu "temennî" diye adlandırıldı. Şeytanın bu gibi durumlarda âyetlere kendi düzmelerini karıştırabileceğine dikkat çekildi. Nitekim Hz. Peygamber @ de, acelenin şeytandan kaynaklandığını açıklamıştır.²⁰¹

Bu görüşte olanlardan biri de, *Zemahşerî*'dir. o, *Hassân b. Sâbit*'in *Hz. Osman* hakkındaki şu mersiyesini bu görüşü desteklemek için nakleder:

ĀĒĪ «» «ĒĒĀ «ĒĒ ĒĒĀ ²⁰² *Zemahşerî*, sözlerine devamla şöyle der: "Takdir etmek anlamı gözetilerek "temennî" kelimesi türetilmiştir. Şöyle ki, temennî, kendi içinde

* "Ebû Amr'ın hayatına yemin olsun ki, kader onu, sağanak yağmurların helak ettiği bir olaya sürükledi." "Zenginlik yahut gece-gündüzün kaderi (getirecekleri) bana yetene kadar hayatın zirvesine ulaşana dek çalışacağım."

¹⁹⁶İbn Manzur, cümlelerin sadece okudu, manasına geldiğini söyler. Bkz. age, XV, 294.

¹⁹⁷Bkz. 2 Bakara 78; 22 Hac 52.

¹⁹⁸el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, 1967, XV, 534; İbn Manzur, age, XV, 294.

¹⁹⁹el-Kaysî, *el-Umde fi-Ğarîbi'l-Kur'ân*, s, 79.

²⁰⁰İbn Fâris, age, V, 277.

²⁰¹el-İsfehânî, age, s, 723.

²⁰²"O, Allah'ın kitabını, Davûd'un Zebûr'u okuyuşu gibi, gecenin başında teenni ile okurdu."

takdir olunur, umulan şeyleri bağrında toplar. Söz söyleyen yahut okuyan da, kelimeleri birbirinin ardından belirleyip sıralar."²⁰³

Kanaatimize göre, temennî kelimesinin asli manaları ile bağlantılı olarak okuma manasına gelişi hakkında ileri sürülen görüşlerin en tutarlısı da budur. Bu, "kıraatte toplama manası vardır. Çünkü onda, harf, kelime ve cümleler bir araya getirilmektedir." şeklindeki sözümüzü de desteklemektedir. aynı şekilde temenni de, toplanan kelimeleri sıralamak, miktarını / yerini belirleyip düzenlemektir. Bu yüzden okuma manasına kullanılmıştır.

Yaptığımız incelemeler sonucu, MeNeYe kökü Kur'ân'da²⁰⁴ şu beş manada kullanıldığını gördük:

1-Yalan ve batıl sözler: ĒĒ- ĀĀ "Onları batıl sözler aldattı." (57 Hadid 14)

2-Kuruntular: ĒĒ «Ā "Bunlar, onların kuruntularıdır." (2 Bakara 111) *Kureyş* lehçesine göre, kelimenin "batıl sözler" anlamına geldiği de söylenmiştir.²⁰⁵

3-Bir şeyi arzulamak ve dilemek (temenni): ĒĒĒĒ "..Ölümü temenni edin." (2 Bakara 94)

4-Meni: «ĒĀ ĪĒ Ê Ē Ē "(İnsan) dökülen bir nutfe meni değil miydi? (75 Kiyame 37)

5-Okumak: Söz konusu kök, okuma manasına iki yerde ve üç kere kullanılmıştır. Şimdi bunları görelim:

5a- $\text{ĒĀĒĀĀ «ĀĪĒĒ Ē« ĪĒĒĒĒĒ «Ē}$ "Bunların bir de ümmî olanları vardır, kitap bilmezler, ancak bir takım kuruntu yığını kurar ve sırf zan ardında dolaşırlar." (2 Bakara 77)

"el-Emânî" kelimesi, *Ferrâ*'nın dediği gibi,²⁰⁶ iki şekilde okunur ve iki manaya gelir. arap "emâniye" ve "emâniyye" şeklinde şeddesiz ve şeddeli okur. Şeddeli okuyuş daha doğru olanıdır. Çünkü "efâil" kalıbında cemi yapıldığında kelimenin şeddeli olması gerekir...²⁰⁷

"Ümniye" okumak ve uyduruk söz anlamına gelir Nitekim , insanları kışkırtan *İbn Da'be* için bedeviler, şöyle demişlerdir: «Ā-« ĪĪ -ĒĪ Ā «Ā ²⁰⁸

Buna göre âyetteki bu kelime, ümmilerin Allah'ın kitabından değil de büyüklerinin sözlerinden dinlediklerine işaret etmektedir. *Ferrâ*, bu son anlayışın daha açık olduğunu söylemiştir. ²⁰⁹

Dilci ve tefsircilerin çoğu, âyetteki "emâniy" kelimesinin okuma anlamına geldiğini savunmuşlardır. buna göre mana: "Onlar ancak, okuduklarını bilirler."²¹⁰ şeklindedir.

Râgıb, âyeti şöyle anlar: "Onlar ancak anlamadan okuduklarına uyarlar. Şöyle ki, manayı anlamadan okuma, sahibini tahmin üzere ümniyyeye (kuruntuya) götürür."²¹¹

²⁰³ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,117.

²⁰⁴Bu kök Kur'ân'da yirmi iki yerde kullanılmıştır.

²⁰⁵Cemil Said, age, I, 291.

²⁰⁶el-Ferrâ, age, I, 49.

²⁰⁷Tahfif için kelimenin sonudaki cemi yası düşürülür. Büyük gemi anlamına "el-Garâgîr" kelimesinin "el-Garâgîr" şeklinde okunması gibi.

²⁰⁸"Bu senin rivayet ettiğin bir şey mi, yoksa uydurup düzdüğün bir şey mi?"

²⁰⁹el-Ahfeş, age, I, 297.

²¹⁰el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, XV, 534; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 117; es-Suyûtî, *Mu'terakü'l-Akrân*, I, 530.

Denildi ki, emâniy, onların bilginlerinden işitip körükörüne kabullendikleri çeşitli yalanlardır. Nitekim "yalan uydurdum, yalan naklettim" anlamını karşılamak için bu kökün kullanıldığı yukarda geçmişti...²¹²

Kelimenin yalan anlamına, "el-meyn" den dönüştürülerek elde edildiği de söylenmiştir.²¹³

Âyetteki "ümniyyûn" kelimesi, sonra gelmiş mübteda; önceki kelime ise haberdir. *Ahfeş*'e göre, kelimenin zarf olarak merfu okunması da caizdir. "Lâ ya'lemûn" cümlesi ise bu kelimenin sıfatıdır. "ve'l-Emâniyye" ifadesi, munkatı' istisnadır. Çünkü emâni, istisna edildiği (müstesnâ minh), ilim cinsinden bir şey değildir. Buradaki "illâ" kelimesi, "lâkin" anlamındadır. Buna göre âyetin manası şöyledir: "Kitap bilmezler, fakat bir takım kuruntular kurarlar..."²¹⁴

5b- **ĖĖĖĖ «-»ĖĖĖĖ ĖĖĖĖ ĖĖĖĖ ĖĖĖĖ -»ĖĖĖĖĖĖĖĖ** "Biz, senden önce ne bir rasûl, ne de bir nebi göndermedik ki, bir temenni kurduğunda, şeytan onun ümniyyesine bir şeyler katmış olmasın.." (22 Hac 52)²¹⁵

Bu âyette söz konusu ettiğimiz kök, biri mazi kalıpta, diğeri isim kalıbında olmak üzere iki şekilde geçmektedir. Şimdi bunları inceleyelim:

1-Fiil olarak kullanılması: "Temennâ".

Çoğu dilci ve tefsircilere göre, kelimenin âyetteki manası okumaktır.²¹⁶ *Suyûtî*, bu fiile şu üç manayı yüklemiştir: Nefsin arzuladığı şey, okumak ve yalan.²¹⁷

Âyetteki fiil, onu şimdiki ve gelecek zamana dönüştüren şart edatından sonra gelmiştir. Fail, gizli zamir; meful ise hazfedilmiştir. Şartın cevabı, "Elkaş-Şeytân.." cümlesidir. Yoksa "İllâ izâ temennâ" ibaresi cevap değil, istisnadır. Cümlenin tamamının "nebiy" kelimesinin sıfatı olduğu da söylenmiştir.²¹⁸

2-İsim olarak kullanılması: "Ümniyye".

Âyette geçen bu kelimenin "okuma" anlamına geldiğini tüm tefsirciler söylemiştir²¹⁹ *Suyûtî*, bu kelimeye de, yukarda geçen üç manayı yüklemiştir.²²⁰

Kureyş lehçesinde, "ümniyye" kelimesi, ideal, düşünce demektir.²²¹

Kelime âyette, Peygamberimize @ yahut genel olarak peygambere giden bir zamire muzaf olarak gelmiştir.

SONUÇ

²¹¹el-İsfehânî, age, s, 722.

²¹²en-Neysâbûrî, age, I, 351.

²¹³el-Cevherî, **es-Sihâh**, II, 516.

²¹⁴el-Ukberî, age, I, 45.

²¹⁵Âyetteki söz konusu kelimelerin "okuma" anlamına geldiğine dair tefsircilerin görüşleri için Bkz.en-Neysâbûrî, age, XVIII, 111-112.

²¹⁶el-Ezherî, age, XV, 534; el-İsfehânî, age, s, 722; İbn Kuteybe, **Tefsiru Garîbi'l-Kur'ân**, V, 462; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 37; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, VI, 382.

²¹⁷es-Suyûtî, age, II, 266.

²¹⁸el-Ukberî, age, II, 266.

²¹⁹el-İsfehânî, age, s, 722; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 37; et-Taberî, age, XVII, 131-134; el-Kurtubî, age, XII, 82.

²²⁰es-Suyûtî, age, II, 266.

²²¹İbn Hasnûn, **el-Luğât fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, 1972, s, 35.

Bu araştırma bir takım özel ve genel sonuçlar sona ermiştir. Özel sonuçları biz, bu okuma lafızlarından herbirinden söz ederken belirttik. Genel tesbitlerimizi de aşağıdaki şekilde, özet olarak sunabiliriz:

1-Kur'ân'da geçen okuma kavramları şu beş maddedir: TeLeVe, DeRaSe, RaTeLe, KaRaE, MeNeYe.

2-Bunlardan Kur'ân'da en çok kullanılanı KaRaE köküdür. Onu sırasıyla TeLeVe, DeRaSe, RaTeLe ve MeNeYe kökleri izlemektedir.

3-Kur'ân'daki okuma lafızları, kendilerinde söz konusu olan Kur'ânî kıraat farklılıklarının çokluğu ile dikkat çekmektedirler.

4-Kur'ân'da kullanılan bu okuma lafızları, genellikle maddi manalardan, soyut manevî manalara kaymıştır.

5-Kur'ân'daki bu okuma lafızları, "müşterek lafızlar" olarak şöhret bulmuşlardır.

6-Söz konusu bu lafızların fiil kalıplarında kullanılması daha fazladır.

7-Bu lafızların, öncesi ile bağlantılı kısa ve birbirine paralel manada cümlelerde kullanılmış olması ki bu, yüce ve ilâhi üslûbün kendisiyle belirginleştiği bir husustur.

8-Bu lafızların fiil kalıpları, daha çok şart edatlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kullanımda en fazla pay ise "izâ" edatının olmuştur.

9-Söylenen sözdeki hedefin, failin dışındakilerle ilgili olduğunu bildirmek için, fiiller genellikle, meçhul kalıplarda kullanılmıştır.

10-Bu köklerden türetilen fiil kalıplarının "Kâne yefal" kalıbı gibi mürekkebi kalıplarda kullanılması, okuma olayının geçmişte devamlılığını bildirmektedir.

11-Bu lafızların geçtiği cümlelerde, çeşitli tekid araçları kullanılmıştır.

12-Yine bu köklerden türetilen fiil kalıplarının yer aldığı cümlelerde, çokça olumsuzluk edatı "mâ" kullanılmıştır.

Bitirirken, başarıya ulaştığı için Alemlerin Rabbine hamederiz.